

BAĞDAŞIKLIK ve DEDE KORKUT HİKÂYELERİ'NDE BAĞDAŞIKLIK GÖRÜNÜMLERİ*

Sedat BALLYEMEZ**

ÖZET

Metin dil bilimi, metinlerin kurgulanışını, yapısını, içeriğini inceleyen bilim dalıdır. Bir yazı parçasının “metin” olabilmesinin en önemli ölçütlerinden biri bağdaşıklıkır. Bu çalışmada bağdaşıklık hakkında bilgi verilmiş ve Dede Korkut Kitabı'nı meydana getiren hikâyelerin bağdaşıklık özellikleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut Hikâyeleri, metin dil bilimi, bağdaşıklık.

COHESION AND COHESION VIEWS IN DEDE KORKUT NARRATIVES

ABSTRACT

Text linguistics, constructions of the text, structure, viewing the contents of the branch of science. Cohesion is a piece of text "text" of being one of the most important criteria. In this study provides information about the cohesion and cohesion properties of Dede Korkut Narratives were examined.

Key Words: Dede Korkut Narratives, text linguistics, cohesion.

Giriş

Türk kültür ve edebiyat tarihinin en önemli eserlerinden biri olan Dede Korkut hakkında bugüne kadar sayısız çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar, ağırlıklı olarak hikâyelerdeki kültürel unsurlar, kelimelerin okunması ve hikâyelerin gramer özellikleri üzerine yapılmıştır. Kerime Üstünova'nın “Dede Korkut Destanları ve

---

* Bu çalışma, Prof. Dr. Fatma Özkan danışmanlığında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü için hazırlanan “Dede Korkut Hikâyeleri'nin Metin Dil Bilimsel Yapısı” adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Öğretmen, sedatbalyemez@yahoo.com

Cümleden Büyük Birlikler” adlı eseri, Dede Korkut’u bir “metin” olarak inceleme amacı güden ilk çalışmadır. Ne yazık ki bu alanda başka geniş çaplı çalışmalar yapılmamıştır.

Bu çalışmanın hazırlanmasındaki temel amaç, önemli bir eserimiz olan Dede Korkut’u, metin dil biliminin inceleme alanlarından biri olan “bağdaşıklık” bakımından ele almak ve eserin “metin” değerini ortaya koymaktır. Bir yazar tarafından titizlikle kurgulanan, beğenilmeyen yerleri defalarca değiştirildikten sonra ortaya konan değil de halkın ortak katkısı ile oluşturulan bir metin olan Dede Korkut’un günümüz metin çalışmalarında dikkate alınan ölçütlere uygunluğunu ispat etmektir.

Dede Korkut Hikâyeleri’nin transkripsiyonu üzerine, değişik araştırmacılar çalışmış ve eser vermiştir. Biz incelememizde Muharrem Ergin’in yayınına dikkate aldık. Örnekleri aktarırken Ergin’in çevirisine ve imlâsına sadık kaldık, herhangi bir düzeltme yapmadık. Aktardığımız örneklerin yerini belirtmek için, Ergin’in Dresten nüshası için esas aldığı sayfa ve satır numaralarını kullandık. Çalışmamızda verdiğimiz sayfa numaraları, Ergin’in kitabının değil kitaptaki metin çevirisinin sayfa numaralarıdır. Örneğin (88/1-5) şeklindeki bir numara, Ergin yayınında, Dresten nüshasının 88. sayfasında 1. ve 5. satır arasında kalan metni göstermektedir.

Bağdaşıklık

Metin, değişik cümlelerin arka arkaya sıralanmasından oluşan bir topluluk değildir. Cümleler arasındaki anlam, yapı, mantık bağları metni meydana getirir. İyi kurgulanmış metinlerde, bir cümlenin tam olarak anlaşılması ve yorumlanması kendisinden önceki veya sonraki cümlelerle doğrudan ilişkili olur. Kısacası metni meydana getiren cümleler değişik açılardan birbirine bağlıdır. Örneğin “*Çok hastaymış, eve gitti.*” şeklindeki anlamlı bir birimde iki cümle arasında bir mantık ve anlam bağlantısı vardır. Okuyan/dinleyen kişi bu anlamlı birimle karşılaşınca “hasta olmak” ve “eve gitmek” arasında bir mantık bağlantısı kuracak ve sebep-sonuç ilişkisi ile bu iki cümleyi bağlayacaktır. “*Eve gitti çünkü çok hastaymış.*” şeklindeki anlamlı bir birimdeyse iki cümle arasında anlam ilişkisinin yanında gramatikal bir ilişki de vardır. Önceki örneğimizde mantıklı bir çıkarım sonucu sağlanan sebep-sonuç ilişkisi bu örneğimizde, bir dil birimi olan “çünkü” bağlacı ile sağlanmış ve bağdaşıklık (*cohesion*) oluşturulmuştur.

Doğan Günay bağdaşıklığı, “bir yazının metin olmasını sağlayan metin içi ilişkileri kuran dille ilgili özelliklerin tümü” olarak tanımlamıştır (Günay 2003, 57) Halliday ve Hasan’a göre ise bağdaşıklık “metin içinde bir ögenin yorumunu/anlamlandırılmasını diğer ögeye bağlama, metnin birimleri arasındaki anlam ilişkisini

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

sağlama"dır (Halliday ve Hasan 1976, 4). De Beaugrande ve Dressler, metnin yüzey yapısındaki dil bilgisi ilişkilerini metnin oluşumunun temel gerekliliği olarak görmüştür. De Beaugrande ve Dressler, bağdaşıklık bir parçanın "metin" olmasının ilk şartı olarak değerlendirmiş, bizim gördüğümüz veya duyduğumuz sözcüklerin dil kurallarına uygun formlarda ve belli bir sıra ile birleştiğini belirtmiş, bağdaşıklık bir metnin cümleleri arasındaki sözdizimsel bağlantı olarak kabul etmişlerdir (De Beaugrande ve Dressler 1981, 3-50).

Bu açıklamalardan hareketle bağdaşıklık "bir metni meydana getiren cümle veya yargılar arasındaki anlam bağlantısının dil öğeleri ve dil kuralları aracılığıyla sağlanması" olarak tanımlayabiliriz. Metindeki bağdaşıklık ilişkisini aşağıdaki örnekle açıklamaya çalışalım:

(I) Hasan, son sınavlarda hep zayıf almıştı. (II) Derslere gereken önemi vermemişti. (III) Öğretmeni bu nedenle onu görüşmeye çağırdı ve (IV) sebebini sordu. (V) Zavallı, öğretmeniyle konuşurken çok utandı, (VI) bir daha böyle yapmayacaktı.

Bu cümleler, kendi aralarındaki değişik ilişkiler yardımıyla bir anlam taşımaktadır. Alıcı, metinden anlam çıkarmak için cümleler arasındaki bu ilişkiyi zihninden tamamlamıştır. Cümleler tek tek yorumlanmak ve anlamlandırılmak istense bu ilişki kurulmaz. Örneğin II. cümle tek başına değerlendirilse kimin derslerine önem vermediği ya da (V) numaralı cümle tek başına değerlendirilse "zavallı" sözcüğü ile kimin kastedildiği anlaşılmaz. Üstteki parçada, cümleler arasında şu ilişkiler vardır:

- I ve II arasında eksilti ilişkisi vardır. "Hasan" öznesi, II. cümlede eksiltilmiştir.

- I, II ve III arasında "sebeup - sonuç" ilişkisi vardır. "Bu nedenle" bağlacı, sebeup durumundaki "zayıf alma, derslere çalışmama" yargılarını sonuç durumundaki "görüşmeye çağırdı" yargısına bağlamıştır.

- I ve III arasında gönderim ilişkisi vardır, "onu" zamiri, Hasan'a gönderimde bulunmuştur.

- I ve III arasında eksilti ilişkisi vardır. İyelik eki yardımıyla "Hasan'ın" tamlayanı eksiltilmiştir. III'te sadece "tamlayan" yokluğuyla kurulan bu eksilti IV'te yerini özne eksiltisine bırakmış, "(Hasan'ın) öğretmeni" öznesi tamamıyla eksiltilmiştir.

- I, II ve IV arasında eksilti ilişkisi vardır: (*Hasan'ın son sınavlarda hep zayıf almasının ve derslere gereken önemi vermemesinin*) sebebi

- I ve V arasında gönderim ilişkisi vardır “zavallı” sözcüğü, “Hasan’a” gönderim yapmıştır.

- V ve VI arasında eksilti ilişkisi vardır, “zavallı” öznesi eksiltiştir.

- II ve VI arasında değiştirim ilişkisi vardır, “böyle” sözcüğü “derslere gereken önemi vermemek” ifadesinin yerini alarak bu ifadeyle değiştirilmiştir.

Dinleyen/okuyan kişi, bir metinle karşılaştığı zaman cümleler arasındaki bu ilişkileri zihninde çok çabuk tamamlar ve anlama ulaşır. Bu ilişkilerin tamamlanması ise dil kurallarının uygunluğuna bağlıdır. Mesela üstteki metinde II. cümledeki kişi eki yanlış kullanılsa özne eksiltisi meydana gelmez ve zihinde bir boşluk oluşur. Genel olarak diyebiliriz ki bir metnin bağdaşıklık bakımından incelenmesi, metni meydana getiren cümleler arasındaki bu ilişkilerin tespit edilmesinden ibarettir.

Bağdaşıklık konusundaki en önemli çalışma Halliday ve Hasan’ın “Cohesion in English” adlı çalışmasıdır. Halliday ve Hasan bu çalışmada metinde bağdaşıklığı sağlayan unsurları beş ana bölüm altında incelemiştir (Halliday ve Hasan, 1976). Bu bölümler, *gönderim (reference)*, *değiştirim (substitution)*, *eksilti yapılar (ellipsis)*, *bağlama öğeleri (conjunction)* ve *kelime bağdaşıklığı (lexical cohesion)*dir. Ülkemizdeki metin dil bilimi çalışmalarının birçoğunda da genel olarak bu çalışma dikkate alınmıştır (Altunkaya 1987, Akçataş 2001, Coşkun 2005, Karataş 2008). Doğan Günay ve Leyla Subaşı Uzun ise bağdaşıklık konusunu farklı başlıklarda incelemişlerdir.

Uzun’un bağdaşıklık konusunda yaptığı tasnif şu şekildedir (Uzun 1995):

1. Gönderimsel bağdaşıklık
  - 1.1. Öncül-Bağımsız Bağdaşıklık Öğeleri (Kişi adıkları, gösterme adıkları, dönüşlülük adıkları, gösterme sıfatları)
  - 1.2. Ardıl-Bağımlı Bağdaşıklık Öğeleri (İyelik ekleri, belirtme durumu eki, ilgi ekleri, kişi ekleri)
2. Biçimsel-Sözlüksel Bağdaşıklık
  - 2.1. Bağlaçlar
  - 2.2. Değiştirim
  - 2.3. Sözcük İlişkileri ve Sözlüksel Bağdaşıklık
  - 2.4. Eksilti
  - 2.5. Zaman, Görünüş, Kip

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

Doğan Günay ise bağdaşıklık şü bölümlere ayırmıştır (Günay 2003):

1. Oluşturucu Ögenin Yinelenmesi,
2. Artgönderim ve Öngönderim,
3. Eksilteli Yapılar,
4. Örtük Anlatım: Sezdirimler ve Çıkarsamalar
5. Örgeler ve İzlek
6. Dil bilgisel Eylem Zamanları
7. Tümceler Arası Bağıntı Ögeleri
8. Metni Bölümlere Ayıran Belirticiler

Şüphesiz ki her dilin yapısı farklıdır ve dil çalışmaları hangi dil üzerinde yapılıyorsa o dilin özellikleri dikkate alınmalıdır. Yukarıdaki çalışmaları inceleyince gördük ki sınıflandırmalar isim olarak farklı olsa da kullanım olarak benzer veya aynıdır. Örneğin Günay'ın "oluşturucu ögenin yinelenmesi, sözcüksel art gönderim, göndergenin yenilenmesi ile art gönderim" olarak isimlendirdiği kullanımlar, Halliday ve Hasan'da "kelime bağdaşıklık" olarak geçmektedir. Uzun, Türkçenin eklemeli bir dil olmasından hareketle ekleri de bağdaşıklık sağlayan ögelere dâhil etmiştir. Uzun'un sınıflandırmasını Halliday ve Hasan'dan ayıran en büyük fark da budur.

Biz bu çalışmada, Halliday ve Hasan'ın incelemesini esas alarak metnimizin özellikleri doğrultusunda yukarıdaki sınıflandırmaların tamamını kapsayan, ortak kullanımları aynı başlıkta toplamaya özen gösteren bir sınıflandırma yapmaya çalıştık. Bir metinde bağdaşıklık sağlayan başlıca unsurlar ve bu unsurların Dede Korkut'taki görünümüne ilişkin bazı örnekler şu şekildedir:

1. Gönderim

Genel anlamda gönderim, bir dil biriminin kendisinden önceki veya sonraki başka bir dil ve anlam biriminin yerini tutması, o birime işaret etmesidir. Gönderimin "gönderim unsuru" ve "gönderimde bulunulan unsur (gönderim yapılan unsur)" olmak üzere iki temel unsuru vardır. Alıcı, kendisine ulaşan gönderim unsurunu anlamlandırmak için "gönderimde bulunulan unsur"la ilişkilendirir. "Gönderimde bulunulan unsur" metin içinde geçmiyorsa "gönderim unsuru" tam olarak anlamlandırılmaz.

Sözlü veya yazılı herhangi bir metinde gönderim yapılmasının en önemli nedeni dil ekonomisidir (Günay 2003, 61). Gönderim metinde tekrarlara düşülmesini, metnin gereksiz yere uzatılmasını engeller. Önceden söylenmiş olan bir ya da birkaç paragrafta sadece bir sözcükle gönderim yapılabilir.

Metin içinde yapılan gönderimler, unsurların metin düzlemi içindeki sırasına göre ikiye ayrılır. Bu durumu şöyle örneklendirebiliriz:

(a) “**Adam**, garsonun az önce getirip masaya bıraktığı fincana dokunmak şöyle dursun kafasını çevirip bakmamış bile. **Onu** daha önce de aynı masada oturup böyle dalgın dalgın bakarken görmüştüm ama nedense bugün dikkatimi çekti.” Bu parçada kullanılan üçüncü teklik kişi zamiri “onu”, metin düzleminde kendisinden önce kullanılan “adam” kelimesi ile ilişkilidir. Gönderim unsuru “onu”, gönderim yapılan unsur ise “adam” kelimeleridir. Gönderim unsuru, kendisinden önce kullanılan bir varlığa gönderim yaptığı için “art gönderim” söz konusudur, gönderimin yönü geriye doğrudur.

(b) “Gençler, hangi göreve gelerseniz gelin ama **şunu** asla unutmayın: **Dürüstlük ve göreve sadakat her şeyden önceliklidir.**” Bu kullanımda ise, gönderim unsuru önce, gönderim yapılan unsur sonra kullanılmıştır, gönderimin yönü ileriye doğrudur. Bu nedenle burada “ön gönderim” söz konusudur.

1.1. Art Gönderim

Bir sözcük, ek veya ifadenin metin ya da cümlede içinde kendisinden daha önce söylenmiş başka sözcük ve ifadeleri işaret etmesine, onlarla anlam ilişkisi kurmasına art gönderim denir. Art gönderim terimi Yunancada “yeniden söz etmek” anlamına gelen “anafora” sözcüğünden gelmektedir (Çeltek 2008). Metin içinde art gönderim yapılması, daha önce söylenen unsurların tekrar edilmesinin önüne geçer. Bir anlatımda bazı sözcüklerin ve ifadelerin ahenk, vurgu, pekiştirme vb. özel amaçlar dışında sık sık tekrar edilmesi, anlatımın estetiğini bozar. Adların, kişilerin ve nesnelere yerini tutma özelliğine sahip bir sözcük türü olan zamirler, bu yönüyle art gönderim yapmaya en uygun dil ögesidir. Bunun yanında işaret sıfatları ve nitelik bildiren ya da kapsamı geniş olan bazı sözcükler de art gönderim yapılabilir. İncelediğimiz metinde tespit ettiğimiz başlıca art gönderimler şunlardır:

1.1.1. Zamir Kullanımı İle Art Gönderim

Zamirler, metindeki iletinin alınmasında önemli görevler üstlenmelerine rağmen tek başlarına bir anlam taşımayan kelimelerdir. Bir zaminin somut bir anlam kazanması ancak yerini tuttuğu adla olan bağlantısının bilinmesine bağlıdır (Korkmaz 2003, 399). “Dikkat odağı” olarak adlandırılan bu durum, metnin oluşumunda ve bölümlere ayrılmasında önemli bir adımı oluşturur (Turan 1997). Metin ilerledikçe ve metne yeni nesne, kişiler dâhil oldukça üreticinin ve alıcının zamire yüklediği anlam zayıflar. Bu durumda da metne yeni zamirlerin eklenmesi yani “dikkat odağı”nın yenilenmesi gerekir. Sözlü anlatımda geriye dönüp yeniden okuma imkânı

bulunmamaktadır. Bu nedenle sözlü anlatım sırasında dikkat odağının sık sık yenilenmesi ihtiyacına bağlı olarak zamir kullanılması veya zamirin karşıladığı kişi, nesnenin tekrarlanması gerekir. Sözlü gelenek içinde doğup gelişerek yazıya aktarılan bir metin olan Dede Korkut Hikâyeleri'nde bu nedenle zamirlere sıkça rastlanmaktadır. İncelediğimiz metinde işaret zamirleri ve şahıs zamirleri, kendilerinden önceki kişi, olay ve nesnelerin yerini tutarak “art gönderim” unsuru olarak kullanıldığını gördük.

1.1.1.1. Şahıs Zamirleri İle Yapılan Art Gönderimler

Metnimizde şahıs zamirlerinin gönderim işlevine ek olarak pekiştirme, ahenk sağlama gibi farklı işlevlerde de kullanıldığını gördük. Bu nedenle önce kişi zamirleriyle gerçekleştirilen gönderimleri sıralayacak, arkasından da zamirlere yüklenen özel görevleri inceleyeceğiz. İncelememiz sırasında zamiri ve zamirin gönderimde bulunduğu kişiyi koyu olarak yazdık. Gönderimde bulunulan kişi, metnin önceki bölümlerinde geçtiyse bu tür kişileri parantez içinde belirttik. Gerekli yerlerde yorumlarda bulunduk ve açıklamalar yaptık. Dede Korkut metninde, şahıs zamirleriyle yapılan bazı art gönderimler şunlardır:

[1] *Oğlan (Boğaç Han) tahta çıktı, babasınıñ kırk yigidin añmaz oldı. Ol kırk yigit hased eylediler, birbirine söylediler: Gelün oğlanı babasına kovlayalum, ola kim öldüre, gine bizüm izzeñümüz hõrmetümüz anuñ babası yanında hoş ola artuğ ola didiler.* (DHOBH: 18/10-13)

Dede Korkut metninde, anne, baba, amca, kız kardeş vb. gibi kahramanların birinci derece akrabalarının isimleri genellikle yoktur. Bu kişiler metinde kahramanla olan akrabalık dereceleri ile anılmaktadır. Dirse Han Oğlu Boğaç Han hikâyesinde, Boğaç'ın babası olan Dirse Han da önemli bir karakterdir ve hikâyenin birçok yerinde ismi geçmektedir. Ancak yukarıya aldığımız bölümde “Dirse Han” ismi kullanılmak yerine teklik 3.kişi zamiri ile Boğaç Han'a art gönderim yapılmış ve Dirse Han karakteri “anuñ babası (Boğaç Han'ın babası)” olarak adlandırılmıştır. Konuşucu durumundaki “kırk yigit”, Dirse Han'ın yakın arkadaşı olan topluluktur. Normal şartlar altında bu topluluktan birinin konuşma sırasında “Dirse Han”ın ismini zikretmesi daha uygundur. Ancak metnin bu bölümü Boğaç Han üzerine kurulduğu için, diğer hikâyelerde olduğu gibi bu hikâyede de kahramanla olan akrabalık ilişkisi ile adlandırılmış ve “anuñ babası” ifadesi kullanılmıştır.

[2] *Kāfir aydur: Mere varuñ Kazanuñ oğlı Uruzi tartuñ çengele aşun, kıyma kıyma ağ etinden çeküñ, kara kavurma pişürüp*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

kırk big kızına iletüñ her kim yidi ol degül, her kim yimedi oldur, aluñ gelüñ sağraķsürsün didi. (SKEY 52/1-4)

Şöklı Melik, Kazan'dan intikam almak için Burla Hatun'un kendilerine içki servisi yapmasını ister. Adamlarından Burla Hatun'u getirmelerini ister. Melik'in adamları, esirlere "Burla Hatun kim?" diye sorunca kırk yerden "benim" sesi gelir. Burla Hatun'un kim olduğu belirlenemez. Bunun üzerine Şöklı Melik, esir kadınlardan hangisinin Burla Hatun olduğunu öğrenmek için Uruz'a işkence yapmayı dener. Buradaki "ol" kişi zamiri, kendisinden önce geçen Burla Hatun'a gönderimde bulunmuştur. Metnin buraya aldığımız kısmı "zamir kullanarak yapılan art gönderim"e çok iyi bir örnektir. Gönderim yapılan "Burla Hatun", bu cümleden yaklaşık on satır önce kullanılmıştır ve metin alıcının dikkat odağından (Turan 1997) silinmek üzeredir. "Burla Hatun" ile ona gönderimde bulunan "ol" zamiri arasındaki bağ zayıflamış ve "uzak bağa" (Elyıldırım 2008) dönüşmüştür. Öyle ki alıcı "ol" zamirinin esir kızlardan birine gönderim yağtığını da düşünebilir. Hikâyenin derin yapısında ise – Şöklı Melik ve adamları için - bu dikkat yapısı canlıdır. Ortaya çıkan metinde bu cümleler ile daha önceki cümleler birleştirildiğinde gönderim yapılan kişinin "Burla Hatun" olduğu anlaşılır.

[3] *Mere ne ħaluñuz vardur? Bigümüzüñ bir oğlı var-idi, on altı yıldır kim ölüsi dirisi ħaberin kimse bilmez, Yalançı oğlı Yaltaçuk dirler ölüsi ħaberin getürdi, ada ħlusın (Banu Çiçek) aña (Yalançı oğlı Yaltaçuk) virür oldılar, gelür bundan kiçer, uralım anı, aña varmasun tekine tüşine varsun (KPOBB 101/8 – 12)*

Yüzey yapıda "çobanların yanından Banu Çiçek'in mi Yalançı oğlu Yaltaçuk'un mu geçeceği veya çobanların kimi vuracağı" tam belirgin değildir. Metinde teklik üçüncü kişi zamiri ile birden fazla gönderim yapılmıştır. Metnin ilk okunuşunda hangi zamirin Banu Çiçek'e, hangisinin Yaltaçuk'a gönderim yaptığının anlaşılması güçtür. Bu belirsizlik veya karışıklık, zamir yerine özel isim kullanılarak giderilebilirdi. Ancak dildeki "az çaba" kanunu nedeniyle zamir kullanılması tercih edilmiştir. Teklik üçüncü kişi zamiri farklı kişilere gönderimde bulunmuştur. Anlam karışıklığını önlemek için en azından birisinde zamir yerine özel isim kullanılabilirdi fakat sözlü anlatımın etkisi ile kullanılmamıştır.

[4] *Ķan Turalı örü ħırdı, aydur: Mere men bu devenüñ burnına yapışıçak ol kız sözi-y-ile yapışdı dirler (KKOKT 188/1)*

[5] *Ķazan Big elin eline çaldı, kaş kaş güldi, aydur: A bigler Uruz ħub söyledi, şeker yidi, bigler siz yüñüz içüñüz şo ħbetüñüz tađıtmañuz, men bu oğlanı alayın ava gideyin (KBOUB 126/1 – 3)*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

[6] *Begil oğlu burada şoylamış, görelüm hanum ne şoylamış, aydur: Mere kâfir sen meni (Emren) bilmez-misin* (BOE 249/10-11)

[7] *Dirse Han yirinden örü şurdi, aydur: Kalķubanı yigitlerüm yirüñüzden örü şuruñ, bu karayıb baña ya bendendür ya hatundandur didi.* (DHOBH: 12/4-6)

[8] *Aruz aydur: Kazan bize Kılbaşı göndermiş, ilüm günüm çapıldı kara başum buñlu oldu tayım Aruz maña gelsün demiş.* (İOTO 294/10)

[9] *Boyu uzun Burla Hatun oğlunuñ (Uruz) yamacına geldi, çağırıp oğlña şoylar, görelüm hanum ne şoylar: ... Senüñ etüñden oğul yiyeyin-mi, yoħsa şası dinlü kâfirüñ döşegine gireyin-mi ağañ Kazanuñ nâmusını sındurayın-mı* (SKEY 52/5 – 53/4)

[10] *Dedem Korkıdı Depegöze gönderdiler. Geldi selam virdi, aydur: Oğul Depegöz, Oğuz elüñde zebun oldu, buñaldı, ayaguñ toprağına meni şaldılar, saña kesim virelüm dirler didi.* (BTÖ 219/8-11)

[11] *Geldiler, Egrege ayıtdılar: Yigit saña tekür himmet eyledi, şunda bir delü yigit yolçınuñ yoluķınıñ çobanuñ çoluğünü etmegin alur, şut ol delüvi öldür, seni koyu virelüm var git didiler.* (UKOS 265/10 – 12)

[12] *Adaķlusından ergenlik bir kırmızı kaftan geldi, Beyrek geydi. Yoldaşlarına bu iş hoş gelmedi, saħt oldular. Beyrek aydur: Niye saħt olduñuz didi. Ayıtdılar: Niçe saħt olmayalum, sen kızıl kaftan geyersin biz ağ kaftan geyerüz didiler.* (KPOBB 89/7-10)

[13] *Pay Piçen Big aydur: Bigler Allah Ta'ala maña bir kız vireçek olur-ise, siz (Oğuz beyleri) tanıķ oluñ, menüm kızum Pay Püre Big oğlına bişik kertme yavuklu olsun didi* (KPOBB 69/3-4)

Dönüşlülük zamirleri, şahıs zamirlerinden daha güçlü bir anlam taşıyan, onları anlamca katmerli kılan pekiştirilmiş bir tür şahıs zamirleridir (Korkmaz 2003, 414). İşi yapan veya işten etkilenen vurgulanmak istendiğinde bu zamir kullanılır. İncelediğimiz metinde dönüşlülük zamiri çok fazla kullanılmamıştır. Daha çok, özneyi pekiştirmek için tercih edilen dönüşlülük zamiri iki şekilde karşımıza çıkar: *kendü*, *öz*. İncelememiz sonucunda bu iki kelimenin de aynı

gönderim değerine sahip olmadığını gördük. Dede Korkut metninde “kendü” zamiri hem özneyi pekiştirme hem de özneye gönderimde bulunma işlevini aynı anda yerine getirmektedir. “Öz” zamiri ise yüzey yapıdaki bir özneye gönderimde bulunma işleviyle değil de “öznenin kendisi olma, tamamen özneye ait olma” işleviyle öne çıkmıştır. Dönüştürülük zamiri ile yapılan bazı art gönderimler şunlardır:

[14] *Görür-misin ay oğul neler oldu, Şarp kayalar oyanmadı yir obrıldı, ilde yağı yoğ-iken seniñ babañun üstine yağı geldi, ol kırk nāmerd babañuñ yoldaşları, babañı ğıtdılar, kendüler atlu babañı yayaķyortdılar* (DHOBH 30/8-10)

[15] *Beyrek aşığa baķdı, kendüzin yir yüzünde gördi. Allaha şükr eyledi, yola düşdi. Giderek kāfirüñ ılķısına geldi. Bir at bulur-isem ğıtayım bineyim didi. Baķdı gördi kendüñüñ deñiz ķulunu boz ayğır bunda otlanup ğırur.* (KPOBB 98/13-99/3)

[16] *Meger ķız (Selcen Hatun) meydanda bir köşk yapıdurmuş-idi. Cemi^c yanında olan ķızlar al geymişler-idi, kendü Şaru geymiş-idi, yuķarıdan tamaşa ider-idi.* (KKOKT 178/12)

[17] *Pay Püre Big aydur: Dede men üçini bulur-isem ikisini sen bulur-mısın didi. Dede Korkut beli ğanum bulayım didi. Pay Püre Big ayıtdı: İmdi Dede köpek-ile püreyi sen bul didi. Dağı kendüsi tavla tavla atlarına vardı biñ ayğır seğdi* (KPOBB 87/2-5)

Şahıs zamirlerinin cümledeki işlevlerinden biri de özneyi vurgulamak, öznenin rolünü ön plana çıkarmaktır (Parlak 2009, 89). İncelediğimiz metinde, eksilteli anlatım yapılmasının sakınca yaratmayacağı birçok durumda eksilti yapılmadığı, özneyi karşılayan şahıs zamirlerinin yüzey yapıya çıkarıldığı görülmüştür. Böylece, yüzey yapıdaki zamir aracılığıyla o zamirin karşılığı olan varlık pekiştirilmiştir. Aşağıda bu kullanıma ilişkin örnekler sıralanmıştır.

[18] *Ķalkubanı Dirse ğan seniñ oğluñ yirinden örü ğırdı, göksi güzel ķaba taģa ava çıķdı, sen var iken av avladı ķuş ķışladı anasınıñ yanına alup geldi, al şarabuñ itisinden aldı içti, anası-y-ile şoğbet eyledi, atasına ķaşd eyledi, seniñ oğluñ ķür ķopdı erğel ķopdı ...* (DHOBH 20/2-6)

Dirse Han'ın silah arkadaşları, onu Boğaç Han'a karşı kışkırtmak istemiştir. Metinden anlaşıldığı kadarıyla bir oğulun babasından habersiz ava çıkması, şölen düzenlemesi babaya saygısızlıktır. Metnin tamamı dikkate alındığında “senüñ” zamirinin kullanılmasına gerek yoktur. Çünkü konuşma Dirse Han'a karşı yapılmaktadır ve “oğluñ” denilmesi iletinin alınması için yeterlidir.

Ancak burada bazı sözü edilen “oğul”, olumsuz davranışları ile ön plana çıkarılan bir oğuldur. Dirse Han’ı daha kolay kışkırtmak için “senüñ” zamiri kullanılmış ve bu kadar olumsuz davranışlayan sergileyen kişinin “Dirse Han’ın oğlu olduğu” özellikle vurgulanmak istenmiştir. Aynı kullanımın son cümlede bir kez daha geçmesi de bu vurgulama isteğinden kaynaklanmaktadır.

[19] *Kāfire men varayın*
Yeñiden toğanın öldüreyin
Yiñüm-ile alnum kanın ben sileyin
Ölür-istem senüñ uğruña ben öleyim
Allah Ta'āla kor-ise ivüñi ben kırtarayın (SKEY 49/3-

5)

Çoban’ın Kazan’a seslendiği bu bölümde teklik birinci kişi zamirleri eksiltilmemiş, yüzey yapıya çıkarılmıştır. Bundaki amaç ise özne konumundaki çobanı pekiştirmektir.

1.1.1.2. İşaret Zamirleri İle Yapılan Art Gönderimler

İşaret zamirleri, varlıkları işaret, göstererek karşılayan “bu, şu, o, bunlar, şunlar, onlar” zamirleridir (Korkmaz 2003, 420). Bu zamirler, metnimizde ekli veya eksiz şekilde, art gönderim unsuru olarak kullanılmaktadır.

İşaret zamirleri konusunda üzerinde durulması gereken noktalardan biri de “**bura, şura, ora**” kelimeleri ve bu kelimelerin hâl ekli kullanımlarıdır. Ülkemizde metin dil bilimi alanında yapılan çalışmalarda bu sözcükler “belirteç” olarak alınmış ve bu sözcüklerle yapılan art gönderimler “belirteç kullanımı ile art gönderim” başlığı altında verilmiştir (Günay 2003, 64; Balcı 2006; Parlak 2009, 124; Demir 2006, 54; Bahtiyaroğlu 2006, 100). Ancak “*bura, şura, ora*” kelimeleri, birer belirteç değil işaret zamiridir ve “bu ara, şu ara, ol ara” yapısından bozulmuşlardır (Korkmaz 2003, 424). Bu nedenle biz, söz konusu zamirlerin kullanılmasıyla yapılan art gönderimleri de “işaret zamiri kullanımı ile art gönderim” başlığı altında vereceğiz.

[1] *Korçut Ata ayıttı: A hır zamanda hanlık girü Kayıya dege kimsene ellerinden almaya, a hır zaman olup kayamat kopınça. Bu didügi Osman neslidür, işde sürilüp gide yorır. Ve da hı niçe buña benzer söz söyledi.* (G 2/7)

[2] *At ayağı külüg ozan dili çevük olur. Hanum, oğlanuñ kırk günde yarası oñaldı, sapa sağ oldu. Oğlan ata biner kılıç kuşanıur oldu, av avlar kuş kuşlar oldu. Dirse Hanuñ haberi*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 5/4 Fall 2010*

*yoğ oğlançuğın öldi bilür. Ol kırk nâmerdler **bunu** tıydılar, ne eyleyelüm diyü tanışdılar. (DHOBH 29/7-10)*

[3] *Vardılar **kömlegi** Banı Çiçege iletdiler. Gördi tanıdı **oldur** didi. (KPOBB 94/3)*

[4] *Kaızılık Koca iş görmiş işe yarar adam idi. Yarar kocaların yanına cem'e eyledi, yadığı yarağı-y-ile yola girdi. Çok tağlar dere depe kiçdi. Günlerde birgün **Düzmürd Kal'asına** geldi. Deñiz kenarında idi. **Aña** irüben kondular. (KKOY 202/10 – 11)*

[5] *Oğuz illerinde kimsin didüm, kapağların kaldurup yüzüme bağıdı, oğlu Yigenek kanda gidersin didi söyledi, men ayıtdum: **Düzmürd Kal'asına** giderem babam **anda (orada)** tıtsağ imiş didüm (KKOY 207/6-7)*

[6] *Kılbaş aydur: Bilmez misin niçün gelmediler, **ivüñ** yağmalatduğün dem **Taş Oğuz bile bulunmadı, sebep oldur** didi. (İOTO 292/6)*

1.1.1.3. İşaret Sıfatı İle Yapılan Art Gönderimler

İşaret sıfatları, varlıkları gösterme yoluyla belirten sıfatlardır (Korkmaz 2003, 385). İşaret sıfatları da işaret zamirleri gibi metin veya cümle içinde kendilerinden önce geçen bir varlığa art gönderimde bulunmuşlardır. Ancak işaret zamirlerinden farklı olarak bu gönderim işaret edilen isimle birlikte kurulan bir “sıfat tamlaması” yoluyla yapılmaktadır. Gönderim unsuru olan bu sıfat tamlamasının içinde gönderimde bulunulan varlığın isminin de geçmesi aslında burada bir “gönderim” söz konusu olmadığı izlenimini doğurmamalıdır. Çünkü işaret sıfatı ile yapılan art gönderimlerde gönderim yapılan tek unsur yüzey yapıda ikinci kez söylenen “isim” değil, o ismin daha önce de zikredilen bazı özellikleridir. Bu durumu şöyle örneklendirebiliriz:

(I) *Geçen hafta okulumuza gelen uzun boylu çocuk, hepimizle çabucak arkadaş oldu. (II) Doğrusu hiçbirimiz bu çocukla çabucak kaynaşacağımızı tahmin etmemiştik.*

II. cümledeki “bu” işaret sıfatı, “çocuk” ismi ile tamlama oluşturmuş ve I. cümledeki çocuğa gönderimde bulunmuştur. Ancak gönderimde bulunulan tek unsur herhangi bir “çocuk” değildir, çocuğun “okula geçen hafta gelme, uzun boylu olma” gibi özelliklerine de gönderimde bulunulmuştur. Bu nedenle de işaret sıfatları, daha önceki bilgilerin tekrar edilmesini engelleyen, kısa anlatımla çok bilgi aktaran (Uzun 1995, 49) bir gönderim unsurudur.

Dede Korkut Kitabı'nda *bu*, *şol* ve *ol* sözcükleri, bir ismin önüne gelerek işaret sıfatı olmuş ve kendilerinden önceki bilgilere art gönderim yapmışlardır. İncelediğimiz metinde işaret sıfatı kullanılarak yapılan art gönderimlerden bazıları şunlardır:

[1] *Dede Korkut aydur: Yarenler çünkü meni gönderürsüz, bilürsüz kim Delü Karçar kız kardaşını dileyeni öldürür, bari Bayındır Hanun tavlasından iki şahbaz yügrük at getirürñ, biri kiçi başlu kiçer aygırı biri toklı başlu torı aygırı, nāgāh kaçma kovma olur-ise birisini binem, birisini yedem dedi. Dede Korkudun sözi maķbul geldi. Vardılar Bayındır Hanun tavlasından ol iki atı getirdiler* (KPOBB 82/3-9).

[2] *Meger Tirabuzan tekürinüñ bir ʿazim görklü maķhub kızı var-idi. Sağına şolına iki koşa yay çeker-idi. Atduğı oħ yire düşmeş-idi. Ol kazuñ üç canavar kalınlığı kaştanlığı var-idi* (KKOKT 172/12-13).

[3] *Kāfirüñ biri aydur: Kazanuñ Kap ulu dervendde on biñ koyunu vardur, şol koyunları daħı götürsek Kazana ulu hayf ider-idik.* (SKEY 39/7)

[4] *Gördiler kim bir ʿibret nesne yatur, başı göti belürsüz. Çevre aldılar. İndi bir yigit bunu depdi. Depdükçe böyüdi. Bir kaç yigit daħı indiler depdiler. Depdüklerinçe böyüdi. Aruz Koca daħı inüp depdi. Mahmuzı tokındı, bu yığanaķ yarıldı. İçinden bir oğlan çıktı, gevdesi adam depesinde bir gözi var. Aruz aldı bu oğlanı etegine şardı.* (BTÖ 216/6-11)

1.1.1.4. Kelime veya Kelime Grubuyla Yapılan Art Gönderimler

Bu art gönderimde, metin düzlemi içinde daha önceden yüzey yapıda yer alan bir unsurun yerine başka bir kelime veya kelime grubu (isim tamlaması, sıfat tamlaması, sıfat-fiil grubu vb.) kullanılır. Metin dil bilimiyle ilgili bazı çalışmalarda bu konu gönderim içinde değil de “sözlüksel bağdaşıklık (kelime bağdaşıklığı)” içinde incelenmiştir. Doğan Günay ise bu art gönderim türünü “sözcüksel art gönderim” olarak adlandırmış ve sözcüğün eş ya da üst anlamlısı ile yapıldığını belirtmiştir (Günay 2003, 63). Kelime veya kelime grubu ile yapılan art gönderimleri şu örneklerle açıklamaya çalışalım.

(a) *Çarşıdan gelirken Ali'yi gördüm. Zavallı, babasının ölümünden sonra o kadar zayıflamış ki...* “Zavallı” kelimesi, Ali'ye art gönderimde bulunmuş, metin düzleminde Ali'nin yerine geçmiştir. Aralarındaki bu ilişki sadece bu cümle veya metinle sınırlıdır ve

geçicidir. Tek başına düşünüldüğünde “Ali” ile “zavallı” kelimeleri arasında bir ilişki yoktur.

(b) *Aslı'nın doğum günü partisindeyiz. Önce gülüp eğleneceğiz sonra da doğum günü çocuğu, pastasını kesecek.* “Doğum günü çocuğu” isim tamlaması, metin düzlemi içinde Aslı'ya art gönderim yapmıştır.

(c) *Babam, “Bir daha eve gecikecek olursan haber ver, bizi merakta bırakma” demişti. Birden babamın sözlerini hatırlayınca hemen evi aradım.* “Babamın sözleri” isim tamlaması, “Bir daha eve gecikecek olursan haber ver, bizi merakta bırakma” cümlesine işaret etmekte, bu cümleye gönderimde bulunmaktadır.

(d) *Nihayet Ankara'dayım. Çocukluğumun geçtiği bu Anadolu şehri, hâlâ capcanlıdır zihnimde.* Metin düzlemi içinde önceden verilen unsur olan Ankara yer ismi, daha sonra “çocukluğumun geçtiği bu Anadolu şehri” sıfat tamlaması ile karşılanmıştır.

(e) *Hava soğuk, karnımız aç. Etrafta sığınacak bir yer de görünmüyor. Bu durum, hepimizi olumsuz etkiliyor.* “Bu durum” sıfat tamlaması ile, “havanın soğukluğuna, karınların açlığına ve etrafta sığınacak bir yer olmamasına” gönderim yapılmıştır.

Yukarıda verdiğimiz örneklerde gönderimde bulunulan unsur değişse de (kişi, yer, olay, söz vb.) gönderim yapan unsur ya bir kelime ya da bir kelime grubudur. Doğan Günay, Refik Halit Karay'ın “Eskici” adlı hikâyesini incelerken hikâye kahramanı Hasan için kullanılan “*halasının yeğeni, babası ve daha sonra annesi İstanbullu çocuk, eskicinin kısa süreli arkadaşı, Arabistan'a giden kişi, Türk çocuğu*” gibi yapıların Hasan'a gönderimde bulunduğunu belirtmiş ve bu tür kullanım için “göndergenin yinelenmesi olarak artgönderim” terimini kullanmıştır (Günay 2003, 64). Günay'ın bu tespitinden hareketle metin dil bilimi alanında yapılan bazı çalışmalarda da kelime veya kelime gruplarının kişilere yaptığı gönderimler aynı başlık altında incelenmiştir (Parlak 2009, Bahtiyaroğlu 2006, Demir 2006).

Yukarıdaki kullanımlardan da görüleceği üzere Günay'ın “sözcüksel artgönderim” ve “göndergenin yenilenmesi ile artgönderim” olarak iki ayrı başlıkta incelediği gönderim şekli, temelde bir sözcük veya sözcük grubu ile yapılmaktadır. Kısacası bize göre “sözcüksel artgönderim” ile “göndergenin yinelenmesi olarak artgönderim” yapılaş şekli olarak aynıdır ve “kelime veya kelime grubu kullanılarak yapılan art gönderim” başlığı altında incelenmelidir. Bu nedenle biz, metin kişilerine yapılan art gönderimleri de bu başlık altında incelemeyi uygun gördük.

Dede Korkut'ta metin kişilerine yapılan gönderimler için sanatlı kelimeler kullanılmamış, kahramana özel bağdaştırmalar kullanılmamıştır. Beyrek'e gönderim yapan "boz oğlan" ve Deli Dumrul'a gönderim yapan "âdemiler evreni" gibi yapıları hariç tutarsak metin kişilerine yapılan gönderimler genellikle "anne, baba, kardeş, oğul" gibi metin içindeki rolü belirleyen sıradan kelimelerle sınırlı kalmıştır. Burla Hatun dışında, anne konumundaki diğer kahramanların isimleri metin içinde verilmemiştir.

Dede Korkut'ta kullanılan bazı sıfat tamlamaları, kendilerinden önce metin düzleminde yer alan bir haber ya da duruma, cümle veya cümlelere art gönderim yaptığını tespit ettik. Tespit ettiğimiz bu gönderim örnekleri şunlardır:

[1] *Ƙazan bakdı görđi çoban ağacı arƘasına almış gelir. Ƙazan aydur: Mere çoban bu ağaç ne ağaçdur? Çoban aydur: Ağam Ƙazan bu ağaç ol ağaçdur kim sen kâfiri başarsın, Ƙarnuñ açığur, men saña bu ağaç-ile yimek pişürürin didi. Ƙazana bu söz hoş geldi. (SKEY 50/10-13).*

[2] *Hay canum oğul hüner didigüm ol degül, ol Ƙaz için üç canavar saƘlamışlar, her kim ol üç canavarı başa ol Ƙazi aña virürler, başup öldürmese anuñ başını keserler burca aşarlar. Ƙan Ƙuralı aydur: Baba bu sözi sen maña dimemek gerek idüñ, çünki didüñ elbetde varsam gerek (KKOKT 174/13 – 175/5)*

[3] *Bigler ayıldılar: Bunuñ müdarası oldur kim Ƙazanı çıƘaravuz, anlara beraber idevüz. Bu sözi maşlaşat gördiler (SKTO 285/1-2)*

[4] *AdaƘlusından ergenlik bir Ƙırmızı Ƙaftan geldi, Beyrek geydi. Yoldaşlarına bu iş hoş gelmedi, saşt oldılar. (KPOBB 89/7-8)*

[5] *Ƙazan şağına bakdı Ƙaş Ƙaş güldi, şolına bakdı çok sevindi, Ƙarşusına bakdı oğlançuğünü Uruzu görđi elin eline çaldı ağladı. Oğlı Uruza bu iş hoş gelmedi. (KBOUB 123/10-12)*

[6] *Beyrek etmegüñ basmadı, anlara muñ' olmadı, tıyıñ nāmerd Aruz ƘaƘadı, Beyregi oturduğı yirde Ƙalıçladı, bir uyluğın düşürdi, sen sağ ol Ğanum Beyrek ĞaƘƘa vāşıl oldı, menüm Ƙanum Aruza Ƙomasun didi, didiler. Ƙazan bu Ğaberi işitdi, destmalın eline alup ögür ögür ağladı (İOTO 300/5-9).*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

[7] *Günlerde bir gün Yigenek oturup bigler ile sohbet ederken Kara Göne oğlu Budağ-ile uz düşmedi. Bir birine söz atışdılar. Budağ aydur: Bunda laf urup nidersin, çünkü er dilersin varup babañı kurtarsaña ne, on altı yıldır çutsa kudur didi. Yigenek bu haberi işidiçek yüregi oynadı, kara bağı şarşıldı* (KKOY 204/5-9).

1.2. Ön Gönderim

Bir sözcük veya sözcük grubunun kendisinden sonra gelen herhangi bir dil ögesini göstermesine ön gönderim (*cataphore*) denir. Ön gönderimde, söz dizimi sırasına göre gönderim ögesi, gönderimde bulunulan ögeden daha önce gelir. Gönderimin asıl unsuru, gönderimde bulunulan ögedir. Art gönderimde bu öge daha önce söylendiği için metindeki ileti alıcının zihninde yer etmiş olur ve bu ögeden sonra metne konulan ifadeler gönderimde bulunulan ögenin zihinde canlı tutulmasına yardımcı olur. Gönderimde bulunulan ögenin daha sonra söylendiği ön gönderimde ise bu unsur söylenene kadar alıcının zihninde herhangi bir mesaj, anlam oluşmaz ve böylece gönderim unsuru ile olan ilişki zayıflar. Bu nedenle ön gönderimde, gönderim yapan unsur ile gönderim yapılan unsur metin içinde birbirinden çok uzağa düşmez. Dede Korkut Hikâyelerinde tespit ettiğimiz ön gönderimler şöyle sıralanabilir:

1.2.1. Zamir Kullanımı İle Ön Gönderim

İncelediğimiz metinde “kimler, ne, neler” soru zamirlerinin ağırlıklı olarak, “bu” işaret zamirinin ise birkaç yerde ön gönderim unsuru olarak kullanıldıklarını gördük. “Ne” soru zamiri ile yapılan ön gönderim sayısı bir hayli fazladır ama bu gönderimler, kullanım çeşitliliği bakımından azdır. Manzum bölümlerin neredeyse tamamından önce kullanılan “*görelüm hanum ne soylamış*” veya “*görelüm hanum ne haberleşdi*” ifadelerindeki “ne” zamiri, ön gönderim yapmış ve kendisinden sonra söylenen manzum bölümlere işaret etmiştir. “Ne” zamiri aslında bir soru zamiridir ve normal kullanımda bu zamirin karşılığı olan bilgi, metin üretici tarafından değil de alıcı tarafından bilinmektedir. Dede Korkut Kitabı’nda “ne” zamirinin kullanımında ise bu durumun tam tersi bir kullanım söz konusudur. Anlatıcı “*görelüm hanum ne soylamış*” demektedir ama buradaki “ne” zamirinin karşılığı olan bilgiyi de yine kendisi bilmektedir. Anlatıcı böyle diyerek, daha sonra gelen manzum bölümlere işaret etmiş, alıcının dikkatini biraz sonra söyleyeceği manzum metne yöneltmek istemiştir. Alıcı için adeta bir ikaz, sinyal olan bu kullanım birkaç istisna dışında hem giriş bölümünde hem de on iki hikâyenin tamamında görülen standart bir kullanımdır. Örneği oldukça fazla olan bu kullanım için birkaç örnek vermeye yetineceğiz:

[1] *Beyrek kopardı çaldı soyladı, görelüm hanum ne soyladı.*

Aydur:

*And içmişem **kısr kışrağa** bindüğüm yo**k***

...

*Ere varan **kız kal ka***

***kol şaluban** oynaya*

*Men **kopuz çalam** (KPOBB 113/2-8)*

[2] *Nagāhandan Oğuzuñ üzerine bir süri geyik geldi. birini kova gitti. Kova kov bir yire geldi, ne gördi: Sulţanum gördi gök çayruñ üzerine bir **kırmızı otağ dikilmiş**. (KPOBB 76/4-5).*

“Kimler” soru zamiri de soru anlamından ziyade ön gönderim unsuru olarak kullanılmıştır. Anlatıcı, zaten bildiği ve birazdan yüzey yapıya çıkaracağı bilgileri vermeden önce alıcının dikkatini çekmek için “kimler” zamirini kullanmıştır.

[3] *Bu maħalda kalın Oğuz bigleri yetdi. Hanum görelüm **kimler** yetdi: Kara Dere ağzında Kadir viren, kara buğa derisinden bişiginüñ yapuğı olan, acığı tütanda kara taşı küil eyleyen, bıyığın eñsesinde yidi yirde dügen, erenler evreni, Kazan Bigüñ kartası **Kara Göne** çapar yetdi. ... Bunuñ ardınça görelüm görelüm **kimler** yetdi: Demür Kapu Dervendindeki demür kapuyı depüp alan, altmış tütam ala gönderiniñ uçında er böğürden **Kıyan Selçük oğlu Delü Dundar** çapar yetdi. (SKEY 59/9 – 60/4)*

Dede Korkut Kitabı'nda ağırlıklı olarak art gönderim yapan “bu” zamiri de metnimizin birkaç yerinde ön gönderim unsuru olarak kullanılmıştır:

[4] *Oğuz zamanında Kañlı Koca dirler-idi bir gürbüz er var-idi. Yetişmiş bir cılasun oğlu var-idi, adına Kan Turalı dirler-idi. Kañlı Koca aydur: Yarenler atam öldi men kaldum, yirin yurdın tütüdü, yarınki gün men ölem oğlum kala, **bundan** yigregi yoħdur ki **gözüm görür-iken oğul gel seni ivereyim** didi. (KKOKT 170/6 – 11)*

[5] *Depegöz aydur: Şöyle çalayım ki künbed-ile tartağan olasın didi. Basañuñ diline **bu** geldi kim **Lā ilāhe illa'llah Muħammedün resūlu'llah** didi. (BTÖ 229/7-9)*

1.2.2. Zarf Kullanımı İle Ön Gönderim

İncelediğimiz metinde “niçe” zarfının kendisinden sonra verilecek olan herhangi bir bilgiye dikkat çekmek, o bilgiyi işaret etmek işleviyle kullanıldığını tespit ettik. Dede Korkut metninde manzum bölümlerden önce yer alan “ne” zamirinin sonraki manzum

bölgümlere ön gönderim yaptığını daha önce söylemiştik. İncelememiz esnasında gördük ki bu bölümlerden önce kullanılan “Şoylanmış” fiilinin önündeki “niçe” sözcükleri, “Şoylanmış” fiilinin durumu, niteliği hakkında herhangi bir bilgi vermemektedir. Bu sözcük, derin yapıda manzum bölümlere işaret etmekte, alıcının dikkatini biraz sonra söylenecek sözlere çekmektedir:

[1] *Gördiler kim bu gelen kişinin kılıcının balçağı kanlu, oğlu görünmez. Haber sordular, görelüm niçe şordular:*

Anası aydur:

Anam kişi kuzum kişi

Ala fân-ile yiründen fıru geldün

Oğulu fıtturduñ-mı

Gafil-ile görklü başın kesdüdüñ-mi (KKOKT 194/6-

10)

[2] *Beyrek dağı bunu ögmiş, görelüm hanum niçe ögmiş:*

Açu k açu k meydana beñzer senün alınçuğün

İki şeb çırağa beñzer senün gözçügezün

İbrişime beñzer senün yiliçüğüñ

İki koşa kardaşa beñzer senün kulaçuğün (KPOBB

99/3-8)

2. Değiştirim

Metindeki bir unsurun yerini başka bir unsurun almasına, bir unsurun başka bir unsur yerine geçmesine değiştirim (*substitution*) denir. Haliday ve Hasan’a göre değiştirimde, bu unsurlar arasındaki anlam ilişkisi değil dil bilgisi bağıntısı önemlidir. Bu nedenle değiştirim türlerini anlama göre değil de dil bilgisi işlevine göre sınıflamışlardır (Haliday ve Hasan, 1976: 90). Bu sınıflandırmaları şöyle örneklendirebiliriz:

(a) *Bu çocuk çok saygılı, ablası da öyleydi (saygılıydı).*

(b) *Bu başarıyı kendisine çok görenlerde iyi bir intikam almayı planlamıştı, öyle de yaptı (intikam aldı).*

(c) *Sen eve git, ben gelirim dedi. O öyle (Sen eve git, ben gelirim) söyleyince ben de eve geldim.*

(a)’daki “öyle” sözcüğü, kendisinden önceki “saygılı” isminin yerine kullanılmış, bu isimle değiştirilmiştir. Sözcükler anlamları dikkate alındığında “saygılı” ile “öyle” arasında herhangi bir ilişki yoktur. Ancak bu örnekte “öyleydi” kelimesi, cümleye “saygılıydı” anlamını katmış, bu sözcük yerine kullanılmıştır. Dil bilgisi ilişkisi bakımından değiştirilen unsur (saygılı) bir isim olduğundan, bu

değiştirim “*isme dayalı (nominal) değiştirim*” olarak adlandırılmaktadır. İsmeye dayalı değiştirim *biri, diğeri, başkası, aynısı* kelimeleri ile de yapılır.

“Öyle” sözcüğü, (b)’de “*intikam almak*” eylemi ile (c)’de ise “*Sen eve git, ben gelirim.*” cümlesi ile yer değiştirmiştir. Yine dil bilgisi ilişkisi dikkate alınarak (b)’deki değiştirime “*fıle dayalı (verbal) değiştirim*”, (c)’deki değiştirime ise “*cümleye dayalı (clausal) değiştirim*” denilmektedir.

Her ne kadar metin dil bilimi çalışmalarında “değiştirim” konusu ayrı bir başlık altında incelense de bize göre bu konu “gönderim”den tamamen bağımsız değildir. Örneğin “*Bu çocuk çok saygılı, ablası da öyleydi.*” cümlesinde “öyleydi” sözcüğünün kazandığı anlamın “saygılı” sözcüğüne yapılan gönderim sonucu olduğu düşünülebilir. Uzun’un “*Bir başka deyişle, metin çözücünün ‘öyle’ birimiyle neyin anlatıldığını anlayabilmesi için, bu birimin yerini tuttuğu önceki tümcedeki bilginin daha önce verilmesi gerekmektedir.*” (Uzun 1995, 63) şeklindeki tespiti de bu gönderime işaret etmektedir. Metinlerdeki “değiştirim” olaylarında, “gönderim” ilişkisinin de oluşabileceğini şu örnekle de açıklayabiliriz:

(I) *Seni bir daha görmek istemiyorum, hayatımdan çık, dedi. O, böyle söyleyince sinirimden deliye döndüm.*

(II) *Seni bir daha görmek istemiyorum, hayatımdan çık, dedi. O, bunu söyleyince sinirimden deliye döndüm.*

Metin dil bilimi çalışmalarındaki genel tespitlere göre I. cümlede “değiştirim”, II. cümlede ise “zamir kullanımı ile art gönderim” söz konusudur. Ancak dikkat edilirse cümlelerdeki “böyle” ve “bunu” sözcüklerine anlam kazandıran asıl şey “*Seni bir daha görmek istemiyorum, hayatımdan çık.*” cümlesidir. “Böyle” sözcüğünün de “bunu” sözcüğü gibi “*Seni bir daha görmek istemiyorum, hayatımdan çık.*” cümlesine gönderimde bulunduğu göz ardı edilmemelidir.

Bilindiği gibi, Dede Korkut Kitabı’nda yer alan hikâyeler, sözlü gelenek içinde yayılıp gelişmiş ve daha sonra yazıya geçirilmiştir. Hikâye anlatıcısı, özellikle kahramanların konuşma ve davranışlarını tekrarlamının gerektiği durumlarda “*öyle, eyle, böyle, şöyle*” sözcüklerini kullanarak değiştirime başvurmuştur. Hikâyelerin bir dinleyici topluluğu karşısında anlatıldığı düşünülürse bu yolla hem anlatımdaki estetik ve üslubunu da korumuş olacak hem de dil ekonomisi yapmış olacaktır. İncelediğimiz metinde tespit ettiğimiz bazı değiştirim örnekleri şunlardır:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

[1] *Kıyan Selçük oğlu Delü Tundar aydur: **Beli Han Kazan maşla hatdur.** Kara Göne oğlu Kara Budağ aydur: **Ağam Kazan maşla hatdur.** Anlar eyle digeç at ağızlu Aruz Koca iki diziniñ üstine çökdi, aydur: (SKEY 37/1-3)*

[2] *Kanlı Koca aydur: **Oğul sen kaz istemez-imişsin bir cılasun bahadır ister-imişsin, anuñ arkasında yiyesin içesin hoş kiçesin.** Aydur: *Beli canum baba eyle isterem (KKOKT 171/4-6)**

[3] *Dirse Han varuñ getürüñ öldüreyim didi. **Böyle digeç hanum ol nāmerdlerüñ yigirmisi dañı çıka geldi (DHOBH 19/13).***

[4] *Kara Göne aydur: **Kara bulut didüğüñ senüñ devletüñdür, kar ile yağmur didüğüñ leşkerüñdür, şaç kayğudur, kan karadur, kalanısın yora bilmen Allah yorsun didi. Böyle digeç Kazan aydur (SKEY 43/8-10).***

[5] *Kazan döndi bakdı, oğul çoban kanda gidersin didi. Çoban aydur: **Ağam Kazan sen ivüñ almağa gider-iseñ men dañı karındaşum kanın almağa giderem didi. Böyle digeç Kazan aydur (SKEY 49/7-10).***

[6] *Kanlı Koca aydur: **Oğul kaz görmek senden, mal rızkı virmek benden didi. Böyle digeç erenler evreni Kan Turalı yirinden tırdı, kırkıyigidin yanına aldı (KKOKT 171/9-11).***

3. Eksiltili Anlatım

Halliday ve Hasan tarafından “metinde söylenmemesine rağmen anlaşılan şey, unsur” olarak (Halliday ve Hasan 1976, 142) tanımlanan eksilti, Günay tarafından ise “anlam kaybına yol açmamak koşulu ile bir tümce içinden zamanla bazı sözcükleri atma işidir ya da kullanılmayışları anlatımda eksikliğe neden olmayacak sözcüklerin düşürülmesi” şeklinde tanımlanmıştır (Günay 2003, 68). Eksiltinin ortaya çıkmasındaki asıl sebep az söz ile daha çok şey anlatma gayretine bağlı olan “az çaba kuralı” ve tekrara düşmek endişesidir. Bu nedenle her dilde, o dilin kendine özgü kurallarına bağlı olarak ortaya çıkan ya da sınıflandırılan eksilteler vardır. Eksiltinin hem anlam hem de yapı boyutu vardır. Eksilti, söylemin anlaşılması, iletinin alıcıya eksiksiz verilmesi bakımından anlamla; cümledeki herhangi bir unsurun düşürülmesi bakımından da yapıyla ilişkilidir. Türkçedeki eksilteler üzerine kapsamlı inceleme yapan araştırmacılardan biri Oya Külebi’dir (Külebi 1990). Külebi, eksiltiyi dilde yinelemelerden kaçınma yolu olarak değerlendirmiş ve eksiltideki anlamın bazen “önyinelem yoluyla” bazen de okuyucunun/dinleyicinin yorumuyla tamamlandığını belirtmiştir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

Külebi'ye göre eksilteler “*tümce düzeyinde eksilti, metin (söylem) düzeyinde eksilti, kullanımbilim düzeyinde eksilti, üslup özelliğine bağlı olarak eksilti*” şeklinde dört genel düzeyde meydana gelmektedir. Metindeki bağdaşıklık ilişkilerine yardımcı olan eksilteler, Külebi tarafından “metin düzeyinde eksilti” olarak kabul edilmiştir. Bu tür eksiltelerde, cümlelerin içerdiği eksik öğeler, metin kapsamı içindeki diğer cümlelerde bulunur. Bu durum da metne bağdaşıklık özelliği katar. Külebi, metin düzeyindeki eksiltiyi de “*özne eksilti, nesne eksilti, eylemde eksilti, tamlamalarda eksilti, yantümcelerde eksilti*” vb. gibi alt başlıklara ayırmıştır.

Eksiltinin kabul edilebilir olması, metin içindeki diğer dil birimleri ile ilişkili olmasına ve bu ilişkinin eksik kısmın alıcı tarafından tamamlanmasına imkân tanımaya bağlıdır. Eksiltideki örtülü anlamlar, sezdirim, çıkarım veya gönderim yoluyla alıcının zihninde tamamlanır. Dil kuralları veya mantık bakımından doğru kurulmamış eksilteler, alıcıya bu imkânı vermez. Üstünova, eksiltelerin alıcı tarafından tamamlanması sürecini şöyle açıklamıştır: “*Eksilti yapı birkaç aşamada doldurulabilmektedir. Önce dinleyici/okuyucu, okuduklarını, dinlediklerini doğal dildeki ifade diline, mantık yapısına yaklaştırmaya çalışacaktır. Sonra göndermeler yoluyla belirsizlikleri gidermeye, ardından eksiksiz önerme haline getirmeye, derin yapıyı sağlıklı bir biçimde su yüzüne çıkarmaya çalışacaktır.*” (Üstünova 1999).

Sözlü gelenekte geliştiği için “dil ekonomisi” amacıyla; özellikle manzum bölümlerindeki “üslup” kaygısı nedeniyle de “edebî estetik” amacıyla Dede Korkut Hikâyelerinde eksilti yapılarına çok sık rastlanmaktadır. İncelediğimiz metinde tespit ettiğimiz bazı eksilti yapıları aşağıda sıralamaya çalıştık. İncelememizi yaparken yüzey yapıda bulunan unsuru koyu ve italik; eksiltelen unsurlar ise parantez içinde ve koyu olarak yazdık. Yorum veya açıklama gerektiren bazı eksilteler için gerekli izahatta bulunduk. Bunun dışındaki bazı örnekleri ise sıralamakla yetindik.

3.1. Özne Eksiltisi

Dede Korkut Hikâyeleri, olayların kısa cümlelerde anlatıldığı birer anlatı metinleridir. Bu kısa cümlelerin her birinde öznenin yüzey yapıya çıkarılması hem tekrara yol açacak hem de üslubu bozacaktır. Bu nedenle Dede Korkut Hikâyeleri'nde özne eksilti yapılarla çok sık karşılaşmaktayız.

Bazı özne eksiltelerinde gerçek özne, aktif olan, iş yapan bir unsur olarak birimin ilk cümlesinde yüzey yapıda yer alır, daha sonraki cümlelerde düşürülür. Alıcı, zihninde eksikliği giderirken

düşürülen unsurda herhangi bir ses veya ek değişikliğine gitmez. İlk cümlede düşürülen yapı, sonraki cümlelerde aynen kullanılabilir:

[1] *Resül ‘aleyhi’s-selām zamanına yakın Bayat boyundan **ƘorƘut Ata** dirler bir er Ƙopdı. Oğuzuñ ol kişi tamam bilçisi-y-idi. (**ƘorƘut Ata**) Ne dir-ise olur-idi. (**ƘorƘut Ata**) Ğayıbdan dürlü haber söyler-idi. (G 2/1-3).*

[2] *Ƙalkubanı Dirse Ğan **senüñ oğluñ** yirinden örü Ğırdı, (**senüñ oğluñ**) göksi gözel Ƙaba tağa ava çıƘdı, (**senüñ oğluñ**) sen var iken av avladı Ƙuş Ƙuşladı (**senüñ oğluñ**) anasınıñ yanına alup geldi, (**senüñ oğluñ**) al şarabuñ itisinden aldı içti, (**senüñ oğluñ**) anası-y-ile şoĞbet eyledi, (**senüñ oğluñ**) atasına Ƙaşd eyledi, **senüñ oğluñ** kür Ƙopdı erçel Ƙopdı (DHOBH 20/2-6)*

[3] *Çağurdılar Beyrek geldi. **Banı Çiçek** yaşmaƘlandı haber şordı, aydur: Yigit gelişüñ Ƙandan? Beyrek aydur: İç Oğuzdan. (**Banı Çiçek**) İç Oğuzda kimüñ nesisin didi (KPOBB 78/3-5).*

[4] *Delü Dumrul aydur: Mere al Ƙanatlu ‘Azrā ‘il sen-misin didi. (**Azrail**) Evet menem didi. (**Deli Dumrul**) Bu yaĞşı yigitlerüñ canını sen-mi alursın didi. (**Azrail**) Evet men aluram didi (DKODD 158/12 – 159/1).*

[5] ***Ƙazan Big** gördi ki Ƙāfir Ƙatı yaƘlandı. (**Ƙazan Big**) Atından indi, (**Ƙazan Big**) aru “sudan” abdest aldı, (**Ƙazan Big**) ağ alnın yire Ƙodı (**Ƙazan Big**) iki rik‘at namaz Ƙıldı. (**Ƙazan Big**) Adı görklü MuĞammedi yad getürdi, (**Ƙazan Big**) Ƙara dinlü Ƙāfire göz Ƙarartdı, (**Ƙazan Big**) hayƘırdı, (**Ƙazan Big**) at şaldı Ƙarşu vardı, (**Ƙazan Big**) Ƙılıç urdı (KBOUB 132/3-6).*

[6] ***Ƙañlı Ƙoca** sevini Ƙavanı örü Ğırdı, (**Ƙañlı Ƙoca**) ağ şaƘallu pir Ƙocalar yanına bıraƘdı. (**Ƙañlı Ƙoca**) İç Oğuzda girdi, Ƙız bulımadı. (**Ƙañlı Ƙoca**) Tolandı Taş Oğuzda girdi, bulımadı. (**Ƙañlı Ƙoca**) Tolandı Ğırabuzana geldi (KKOKT 172/7-10)*

Bazı özne eksiltelerinde ise eksiltelen unsur metnin önceki bölümlerinde özne olarak görev almaz. Yüzey yapıda nesne, yer tamlayıcısı ve yüklem olan ya da bu görevde kelime grubu oluşturan bir sözcük, daha sonraki cümlelerde eksilti özne olarak görev alır. Bu şekilde yapılmış bir eksiltide alıcının daha aktif olması gerekir. Eksiltinin tamamlanması için, daha önce nesne, yer tamlayıcısı veya yüklem içinde yer alan sözcükte bazı ek değişiklikleri yapılır. Alıcı,

çıkarmayı yoluyla hangi sözcüğün özne olması gerektiğini belirler ve derin yapıda sözcükte gerekli değişiklikleri yapar:

[1] *Böyle gideç oğlanuñ kulağına ses tokandı. (Oğlan) Baş kaldırdı, (Oğlan) yalabıdaķ gözün açdı, (Oğlan) anasınıñ yüzine bakdı. (Oğlan) Soylamış, görelüm hanum ne soylamış* (DHOBH 28/2-3)

[2] *Oğuz zamanında Uşun Koca dirler bir kişi var-idi. Ömrinde iki oğlı var-idi. Ulu oğlunuñ adı Egrek idi. (Egrek) Bahadır, delü, yaħşı yigit idi. (Egrek) Bayındır Hanuñ divanına kaçan istese varur gelür idi. Bigler bigi olan Kazan divanında buña hiç kapu baca yoğ-idi. (Egrek) Bigleri başup Kazan önünde oturur-idi. (Egrek) Kimseye ilitfat eylemez-idi. Meger hanum gine bir gün (Egrek) bigleri başup oturucaķ Ters Uzamış dirler-idi Oğuzda bir yigit var-idi, aydur:* (UKOS 253/12-254/5).

[3] *Meger hanum Tirabuzan teküri bigler bigi olan Han Kazana bir şahin göndermiş-idi. Bir gece yiyüp "içüp" oturur-iken (Kazan) şahinçi başına aydur: Mere Şabaħ şahinleri al, halvetçe ava binelüm didi* (SKTO 272/1-4).

3.2. Nesne Eksiltisi

Dede Korkut metninde, nesne eksiltisi de genel olarak iki şekilde karşımıza çıkar. Bunlardan birincisi yüzey yapıdaki nesnenin eksiltilmesidir. Birbiriyle anlamca ilişkili olan cümlelerde, fiilden etkilenen nesne sadece ilk cümlede kullanılmış daha sonraki cümlelerde ise eksiltilmiştir. Alıcı, kısa cümlelerle oluşturulmuş bu birimlerde ortak kullanılan/eksiltilen nesneyi zihninde kolayca tamamlamıştır:

[1] *Bayındır Hanuñ yigitleri Dirse Hanı karşıladılar. (Dirse Han'ı) Getürüp kara otağa kondurdular* (DHOBH 11/9).

[2] *Aruz aldı bu oğlanı etegine şardı. Aydur: Hanum muni maña virüñ, (bunu) oğlum Basať ile besleyeyin didi* (BTÖ 217/11-12).

[3] *Oğlı olanı ağ otağa kıızı olanı kızıl otağa konduruñ, oğlı kıızı olmayanı Allah Ta'ala kargayupdur, biz daħı (oğlı kıızı olmayanı) kargaruz bellü bilsün dimiş idi* (DHOBH 10/12).

[4] *Mere ozan kopuzuñ maña virgil atumu saña vireyim, (atumu) şaķla gelem bahasın getürem (atumu) alam didi* (KPOBB 101/1).

Turkish Studies

[5] *Altı yüz kara tonlu kâfir bunların üzerine koyıldılar. Yigitleri kırdılar, Egredi tıtdılar, (Egrek'i) Alınca Kal'asına zindana bıraktılar* (UKOS 255/12-13).

Metnimizde karşılaştığımız diğer bir nesne eksiltisi çeşidi de metnin yüzey yapısında özne, yer tamlayıcısı görevlerinde kullanılan bazı unsurların derin yapıda nesne yerine konulmasıdır.

[6] *Dirse Han yayan bunlar atlu yordılar, (Dirse Han'ı) alubanı kanlu kâfir illerine yöneldiler* (DHOBH 30/3).

[7] *Meger Beyrek buña bir kömlek bağışlamış-idi, (gömleği) "geymez idi", (gömleği) şaklar-idi* (KPOBB 93/8).

[8] *Adı görklü Muhammede şalavat getürdi, buğanun önünden şavuldi. Buğa buynuzu üzerine dikildi. (Boğayı) Kıyruğundan üç kere götürüp yere şaldı. Süñükleri hurd oldı. Başdı (boğayı) boğazladı* (KKOKT 182/10-13).

[9] *Ol hatun kişiye bir esir virdi, var oğluñı kırtar didi. Hatun (esiri) aldı, geldi, (esiri) oğlı yirine virdi* (BTÖ 11-12).

[10] *Eger bigler geyik alsa kulağı delük olsa (geyiği) Begil sevincidür diyi Begile gönderürler-idi* (BOE 238/3-4).

3.3. Tamlayan Eksiltisi

Dede Korkut Kitabı'nda en sık yapılan eksilteler özne eksiltisi ve tamlayan eksiltisidir. Özellikle tamlayanın zamir olduğu durumlarda genellikle eksiltiye başvurulmuştur. Buna karşın, tamlayan durumundaki zamir tarafından karşılanan varlığın özellikle vurgulanmak istendiği durumlarda tamlayan eksiltisi yapılmaması dikkat çekicidir: *bizüm izzetümüz* (DHOBH 18/12), *senüñ oğlun* (DHOBH 19/3), *senüñ kızuñdan* (SKEY 59/7), *senüñ oğluña* (KPOBB 75/9), *anuñ ormanı, anuñ balçığı, anuñ kal'ası* (KKOKT 175/11-13), *menüm başımı* (BTÖ 230/4). İncelediğimiz metindeki tamlayan eksilteleri de diğer eksilti durumları gibi iki yolla yapılmıştır. Yüzey yapıdaki tamlayanın eksiltildiği kullanımlar için şu örnekleri sıralayabiliriz:

[1] *Kazan Bigüñ dünlügi altun ban ivlerini biz yıkmışuz, (Kazan Bigüñ) tavla tavla şahbaz atlarını biz binmişüz, (Kazan Bigüñ) kaçar kaçar kızıl devesini biz yetmişüz, (Kazan Bigüñ) karıçuk anasını biz getirmişüz, (Kazan Bigüñ) ağır hazine bol aqçasını biz yağmalamışuz, kaza beñzer kızu gelini biz yesir itmişüz, (Kazanuñ) kırk yigidi-ilen Kazanuñ oğlını biz getirmişüz, kırk ince billü kız-ile Kazanuñ halalını biz getirmişüz* (SKEY 40/5-10).

[2] *Bayındır Hanuñ karşusunda “Kara Göne” oğlu Kara Budak yay tayanup tırmuş-idi, (Bayındır Han'ın) sağ yanında Kazan oğlu Uruz tırmuş-idi, (Bayındır Han'ın) şol yanında Kazılık Koca oğlu Big Yigenek tırmuş-idi* (KPOBB 67/5-7).

[3] *Hak Ta'ālaya Delü Dumruluñ sözi hoş geldi. 'Azrā ile emr eyledi: Delü Dumruluñ atasınuñ (Deli Dumrul'un) anasınuñ canın al, ol iki halala yüz kırk yıl 'ömr virdüm didi. 'Azrā il dahtı (Deli Dumrul'un) babasınuñ (Deli Dumrul'un) anasınuñ def'i canın aldı* (DKODD 169/4-7).

[4] *Oğlan aydur: Meni yolumdan ayırmañ, ağam tıtılan kal'aya varmayınça, ağamuñ ölüsin (ağamuñ) dirisin bilmeyinçe, öldi-y-ise (ağamuñ) kanın almayınça kalın Oğuz iline gelmegüm yohtı didi* (UKOS 259/13-260/2).

Bir cümle dizisinin ilk biriminde özne, nesne, yer tamlayıcısı veya yüklem olan bir unsurun sonraki birimlerin derin yapısında tamlayan olarak kullanılmasına ilişkin örnekler ise şu şekildedir:

[1] *Bayındır Hanuñ yigitleri Dirse Hanı karşıladılar. Getürüp kara otağa kondurdular. Kara kiçe (Dirse Han'ın) altına döşediler. Kara koyun yahtısından (Dirse Han'ın) öñine getürdiler* (DHOBH 11/9-10).

[2] *Aruz Depegözi aldı ivine getürdi. Buyurdi, bir daya geldi. Emçegini (Tepegözün) ağzına virdi. Bir şordı (dadının) olança südin aldı, iki şordı (dadının) kanın aldı, üç şordı (dadının) canın aldı* (BTÖ 217/1-3).

[3] *Bir gün Kam Gan oğlu Han Bayındır yirinden tırmuş-idi. Şami günlügi yir yüzine dikdürmüş-idi. (Han Bayındır'ın) Ala Şayvanı gök yüzine aşanmış-idi* (DHOBH 10/1-2).

[4] *Çoban böyle digeç Kazan āh itdi, (Kazan'ın) 'aqlı (Kazan'ın) başından gitdi, dünya 'ālem (Kazan'ın) gözine karangu oldı* (SKEY 48/3-4).

[5] *Kara ayğırı yarağ-ile getürdiler, Delü Karçarı bindürdiler. Dede Korkut köstegi üzdi, tırmadı kaçdı. Delü Karçar (Dede Korkut'un) ardına düşdi* (KOPBB 84/1-2)

3.4. Yer Tamlayıcısı Eksiltisi

İncelediğimiz metinde, yer tamlayıcısı eksiltisi bulunmakla birlikte yaygın bir kullanıma sahip değildir. Bu eksiltilerinin amacı ve oluşumları temelde nesne, özne ve tamlayan eksiltisi ile aynıdır. Bazı durumlarda yüzey yapıdaki yer tamlayıcısı eksiltiymiş bazı durumlarda ise farklı görevde olan unsurlar, derin yapıda yer tamlayıcısı olarak kullanılmış ve eksiltiştir. Bu nedenle önceki bölümlerde verdiğimiz bilgileri tekrar etmek yerine tespit ettiğimiz yer tamlayıcısı eksiltilerini sıralamayı tercih ediyoruz.

[1] *Dedem Korkut gelsün bu oğlana ad kıosun, bilesinçe alup babasına varsun, **babasından oğlana** biglik istesün, (**babasından oğlana**) taht alı virsün didiler* (DHOBH 17/8-9).

[2] *Emen aydur: Eyü dimişsin. Aruz aydur: Bigler ya siz ne dirsiz? Bigler aydur: Ne diyelüm, çün sen **Kazana** düşmen olduñ biz de (**Kazan'a**) düşmenüz didiler* (İOTO 295/2-4). [7] *Çan Türalı fırlar **devenüñ koltuğundan** girer, fırlar (**devenin koltuğundan**) çıkar* (KKOKT 186/1-2)

[3] *Kāfirüñ biri aydur: **Kazan Bigde** bir hayfumuz kaldı. Şökli Melik aydur: Mere aznavur (**Kazan Bigde**) ne hayfumuz kaldı* (SKEY 39/5-6)

[4] *Pay Püre Big aydur: Beli budur, menüm dañı **oğlum** olsa, Çan Bayındıruñ karşısun asla çursa kullık eylese, men dañı (**oğluma**) baqsam sevinsem kıvansam güvensen didi* (KPOBB 68/5-7).

[5] *Babası aydur: Oğul ya **seni** ivermeç-mi gerek? Beli pes ağ saçallu çaziz baba ivermeç gerek didi. Babası aydur: (**Sana**) Oğuzda kimüñ kızın alı vireyin didi* (KPOBB 80/12-13).

[6] *Deli Dumrul aydur: **Men** niçe can bulayım, meger bir koca babam bir karı anam var, gel gidelüm, ikisinden biri bolayki (**bana**) canın vire, alğıl menüm canumu koğıl didi* (DKODD 162/5-7).

[7] *Ol zamanda bir **oğlan** baş kesmese çan dökmeşe (**oğlana**) ad komazlar-idi* (KPOBB 70/7).

Diğer eksilti türlerinden olan zarf eksiltisi, yüklem eksiltisi, cümle eksiltisi ise metnimizde çok sık karşılaşmadığımız eksiltilerdir.

4. Bağlama Ögeleri

Bazı dil birimlerinin öncelikli görevi, metin düzlemi içindeki diğer dil birimleri arasında ilişki kurmaktır. Günay, bu tür birimler için “bağıntılıyan” terimini kullanır (Günay 2003, 85).

Türk dilinde, “bağlama, bağlantı” denilince akla ilk gelecek olan sözcük türü “bağlaç”tır. Hatta çoğu zaman “bağlama = bağlaç” denkliliği bile kurulmuştur. Geleneksel dil bilgisinde genel olarak böyle kabul edilse de derin yapıya bakıldığında cümleler arasında bağlantı kuran tek dil birimi bağlaçlar olmadığı görülür. “*Şimdi yemeğimi yiyeceğim ondan sonra seni ararım.*” şeklindeki bir dil birliğinde “ondan sonra” edat grubu, iki cümle arasında “zaman ilişkisi” kurmaktadır. Bu ifade yapı bakımından ikinci cümlenin zarfı olsa da bu iki cümle arasında bir çeşit zaman bağlantısı kurmuştur. İncelememizin ağırlık noktası “bağlaçlardan” oluşmakla birlikte, biz bu bölümde sadece bağlaçları değil, iki cümle ya da yargı arasında ilişki kuran diğer dil birimlerini de inceleyeceğiz. Bu nedenle de çalışmamızın bu bölümüne “Bağlaçlar” değil Coşkun 2005’te de kullanılan “Bağlama Öğeleri” adını verdik. Aynı konu Günay 2003’te ise “Tümcelerarası Bağlantı Öğeleri” başlığıyla incelenmiştir.

Bağlaçların sınıflandırılmasında, köken, yapı, söz dizimindeki yer ve metne kazandırılan anlam gibi ölçütler kullanılmıştır. Metin dil bilimi açısından bağlaçların kökeni, yapısı veya yeri değil metne kazandırdığı anlam, yani metin üretme yönü önemlidir. Bu nedenle metin dil bilimi çalışmalarında sınıflandırma yapılırken bağlaçların işlevi dikkate alınmıştır. Halliday ve Hasan bağlama tipleri olarak ekleme (additive), karşıtlık (adversative), nedensellik (causal) ve zamanı (temporal) göstermişlerdir (Halliday ve Hasan 1976, 238-239).

Dede Korkut Hikâyeleri’nde olaylar aktarılırken, sanatlı uzun cümleler yerine kısa cümleler tercih edilmiştir. Her yargının bir cümlede tamamlanmasına özen gösterilmiştir. Bu nedenle incelediğimiz metin, bağlaçlar ve bağlama öğeleri bakımından zengin bir metin değildir. Tespit ettiğimiz başlıca bağlama öğeleri ve bu öğelerin metne kazandırdıkları anlamlar şu şekildedir:

4.1 Ekleyici Bağlama Öğeleri

Ekleyici bağlama öğeleri, birbiriyle aynı görevdeki kelimeleri, kelime gruplarını veya cümleleri sıralarken veya metinde daha önce verilen bilgiyle paralellik gösteren yeni bilgiler verilirken kullanılır (Coşkun 2005, 80). İncelediğimiz metinde “ekleme” özellikleri ön plana çıkan bağlama öğeleri *ve*, *hem*, *da* ve *ne...ne*’dir.

[1] “*Korkut Ata ayıttı: A*hır zamanda *hanlık girü Kayıya dege kimsene ellerinden almaya, a*hır zaman olup *kıyamam kıpınça. Bu didüğü Osman neslidür, işde sürilüp gide yorır. Ve da*hır niçe buña benzer söz söyledi. (G 2/7)

[2] *Dede Korkut döndi Oğuz geldi. Aydur: Yuñlu Koca ile Yapağulu Kocayı Depegöze virüñ aşın pişürsin didi ve hem günde iki adam ile biş-yüz koyun istedi didi* (BTÖ 220/4-6).

[3] *Kan Turalı fırlar devenüñ koltığından girer, fırlar çıkar. Serhoş yigit hem iki canavar-ile şavaşmış-idi, tayındı düşdi* (KKOKT 186/1-2)

[4] *Vardılar, Kazanı kıyudan çıkarup getürdiler. Ayıldılar: And iç kim bizüm ilümüze yağılığa gelmeyesin, hem bizi öğ Oğuzı şındurgıl, seni koyu virelüm var git didiler* (SKTO 275/13-276/2).

[5] *Böyle digeç hanum ol nāmerdlerüñ yigirmisi dañı çıka geldi ve bir kov anlar dañı getürdiler* (DHOBH 20/1) [6] *İç Oğuz Taş Oğuz bigleri Bayındır Hanuñ şohbetine dirilmiş-idi. Pay Püre Big dañı Bayındır Hanuñ şohbetine gelmiş-idi* (KPOBB 67/3-4).

[6] *Beyrek aydur: gördüñ-mi kızlar bu kaftan-ile meni tanıdılar, kalın Oğuz bigleri dañı tanurlar didi* (KOPBB 107/3)

[7] *Delü Karçar aydur: Hay Dede Sulñan, Tañrı bunuñ semüzin de alsun aruğın-da alsun, haman beni kapudan tşarı eyle, meded didi* (KPOBB 88/8-10)

[8] *Göreyim Oğuzda menüm dostum düşmenüm kimdür didi, kaftanı şıyırđı götürdi kızlaruñ üstine atı virdi. Ne siz "kaluñ" ne Beyrek kalsuñ ...* (KPOBB 107/4-6)

[9] *Avrat aydur: Vay senüñ elüñden ne yir yüzinde dirimüz ve ne yir altında ölümüz kurtulur-imiş didi* (SKTO 275/3-4)

4.2 Ayırıcı Bağlama Ögeleri

Bu bağlama ögeleri, metinde belirtilen birden fazla unsur veya durumdan birinin seçilmesi gerektiği, iki unsurun bir yönüyle karşılaştırıldığı anlamını katarlar. Metnimizde tespit ettiğimiz başlıca ayırıcı bağlama ögeleri şunlardır: *gerek...gerek, ya...ya, ya, yoñsa*

[1] *Dirse Han aydur: Kırk yoldaşum aman Tañrınıñ birliğine yoñdur güman, menüm elümi şişüñ, kolça kopuzum elüme virüñ, ol yigidi döndüreyim, gerek beni öldürüñ gerek dirgürüñ, koyu virüñ didi* (DHOBH 31/11-13)

[2] *Kara Koçın oynatdı Uruz kâfirüñ şağına at depdi. Sağlı şollu kâfiri hub dağıtdı. Şanasın-kim tar yolda tolu düşdi, ya kara kazuñ içine şāhin girdi* (KBOUB 133/5-7)

[3] *Ne bileyin oğul arslandan-mı oldı*
Yoħsa *ķaplandan-mı oldı ne bileyin oğul*
Bu ķazalar saħa nireden geldi (DHOBH 27/11-12)

4.3 Karşıtlık Bildiren Bağlama Ögeleri

İki yargıdan birinin diğeriine karşıt olduğunu, diğeriini olumsuzladığını veya yargının biri gerçekleşirken diğeriinin gerçekleşmediğini bildiren bağlama ögeleridir. İncelediğimiz metinde “karşıtlık” anlamı katan bağlama ögesi olarak sadece “amma” kelimesini tespit ettik. Bir yerde ise (KBOUB 129/1) “veli” kelimesi, “lâkin, velâkin” anlamında kullanılarak karşıtlık ilişkisi kurmuştur.

[1] *Üç Oķ Boz Oķ yığnaķ olsa Ķazan ivin yağmaladur-idi.*
Ķazan girü ivin yağmalatdı. Amma Ķaş Oğuz bile bulunmadı
 (İOTO 291/10-11)

[2] *Aşlanı kaldurup oğlanı ħutdılar. Aruz oğlanı alup ivine*
getürdi. Şadılık itdiler, yime içme oldı. Amma oğlanı ne-
ķadar getürdiler-ise ħürmadı, girü aşlan yatağına vardı (BTÖ
 214/3-5)

[3] *Aydur: Mere Ķocalar munuñ ölümü nedendür? Ayıtdılar:*
Bilmezüz amma gözinden ħayrı yirde et yoķdur didiler (BTÖ
 226/9-10)

4.4 Zaman Bildiren Bağlama Ögeleri

Türkçede zaman bildiren başlıca unsurlar edatlar ve zarflardır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, bu unsurlar iki durum veya cümle arasında zaman ilişkisi kurarak bu cümleler arasında bir ilişki meydana getirirler. Alıcı, bu ilişki nedeniyle iki cümleyi birbirine bağlar ve metni anlamlandırır. Yani bu unsurlar, metindeki bağdaşıklığın sağlanmasına katkıda bulunurlar. Bu nedenle çalışmamızda, zaman anlamı taşıyan edatları ve zarfları “zaman bildiren bağlama ögeleri” olarak inceleyeceğiz. Bu bağlama ögeleri, bağladığı iki unsur arasında “öncelik, sonralık, eş zamanlılık” gibi zaman ilişkileri kurar.

[1] *Vardı bu kırķ yigidüñ yigirmisi bir yaħa yigirmisi daħı bir*
yaħa oldı. Evvel yigirmisi vardı, Dirse ħana bu ħaberi
getürdi (DHOBH 19/1)

[2] *Ķazılık Ķoca tamam on altı yıl ħişarda ħutsaķ oldı. Soħra*
Emen dirler-idi bir kişi altı kere varup ħişarı alımadı (KKOY
 203/11-12).

[3] *Yigenek ardından yetdi. ħişar ħapusına girmiş-iken ħara*
polat öz ħılıcı-y-ile eħsesine eyle çaldı kim başı top kibi yire

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 5/4 Fall 2010

düşdi. Andan Yigenek atın döndürdi leşkere geldi (KKOY 211/3-5)

[4] *Yine Bayındır Handan adam geldi tiz gelesin diyü. Pes Begil geldi, pişkeşin çekdi, Bayındır Hanuñ elin öpdi. Han dahtı Begili konukladı, yahtı kaftan vâfir harçlık virdi* (BOE 237/1-4).

[5] *Yanındağı kızlara aydur: Hağ Ta'ala atamuñ köñline rahmet eylese, kebin kesüp meni ol yigide virse, bunuñ kibi yigit hayıf ola ki canavarlar elinde helâk ola didi. Bu mahalda demür zincir-ile buğayı getürdiler. Buğa dizin çökdü, buynuzı-y-ile bir mermer taşu yoğurdu peynir kibi ditdi.* (KKOKT 180/6-10)

[6] *Kâfir dahtı düşüben bir yirde akça üleşmekde-y-idi. Bu mahalda erenleruñ meydanı arslanı pehlivanlaruñ kaplanı boz oğlan yetdi* (KPOBB 72/3-5)

4.5 Koşul Bildiren Bağlama Ögeleri

Dede Korkut Hikâyeleri'nde metne “koşul” anlamı katmak için en çok kullanılan unsurlar, aynı cümlede kullanılan şart eki –sA ve “eger” kelimesidir.

[1] *Ol kırk namerdler bunu tıydılar, ne eyleyelüm diyü tanışdılar. Dirse Han eger oğlançuğın görür-ise arturamaz bizi hep kırar didiler* (DHOBH 29/10-11)

[2] *Eger bu didüğüm nesnelere getürür-iseñüz hoş virdüm, amma getürmeyecek olur-isen bu katla öldürmedüm ol vaqtın öldürürin didi* (KPOBB 85/11-13).

[3] *Tekür aydur: Bu yigidüñ sözi yügrük, eger elinde hüneri var ise didi* (KKOKT 179/9)

4.6 Olasılık Bildiren Bağlama Ögeleri

Dede Korkut'ta tespit ettiğimiz ihtimal bildiren bağlama ögeleri *belki*, *bolayki* ve *ola kim* sözcükleridir:

[1] *Deli Dumrul aydur: Men niçe can bulayım, meger bir koca babam bir karı anam var, gel gidelüm, ikisinden biri bolayki canın vire, algıl menüm canımı koğıl didi* (DKODD 162/5-7).

[2] *Karıcuğ aydur: Basağ şimdi akından geldi, varayın bolayki maña bir esir vire-y-idi oğlançuğum kurtara-y-idüm didi* (BTÖ 221/1-2)

[3] *Kaınlı Koca aydur: Gördüñ-mi men maña nitdüm, oğlana korhınç haberler vereyim, ola kim gitmeye döne didi* (KKOKT 175/7-8)

[4] *Begil aydur: Öleyim ağzuñ için oğul, **ola kim** menüm kiçmiş günümi añdurtmayasın didi* (BOE 246/5)

4.7 Açıklama Bildiren Bağlama Ögeleri

Bu bağlaçlar, başlarında veya içinde buldukları cümleleri, kendilerinden önce veya sonra gelen cümlelere açıklama işlevi ile bağlarlar (Korkmaz 2003, 1124). Bu açıklama işlevi, alıcının zihninde cümleler arasında derin bir bağ oluşturur ve metni meydana getirir. Çünkü metin yüzey yapı ve derin yapıdaki bu bağların birleşiminde oluşur.

[1] *Dede döndi Pay Püre “Bigüñ” ivlerine geldi. Pay Püre Big aydur: Dede oğlan-mısın kız-mısın? Dede oğlanam didi. Ya **pes** niçe kırtıldıñ Delü Karçaruñ elinden didi* (KPOBB 86/1-2)

[2] *Ozan ivüñ tayağı oldur **ki** yazıdan yabandan ive bir konuğ gelse, er adam ivde olmasa ol anı yidürür içürür ağırlar çazizler gönderür* (G 7/8-9)

[3] *Depegöz künbedüñ kapusın aldı, aydur: Künbede girdüñ-mi? Basağ aydur: Girdüm. Depegöz aydur: Şöyle çalayım **ki** künbed-ile tar tağan olasın* (BTÖ 229/6-8)

[4] *Anuñ bebekleri yetsün. Ocağıña bunçılayın çavrat gelsün. Geldük ol-**kim** dolduran şolduran şopdur* (G 7/11)

[5] *Babası Pay Püre Han aydur: Oğul sen kız dilemezsin kendüñe bir hampa ister-imişsin, oğul **meger** sen istediğüñ kız Pay Piçen Big kız Banu Çiçek ola didi* (KPOBB 81/4-6)

4.8 Sebep - Sonuç Bildiren Bağlama Ögeleri

İncelediğimiz metinde “çün, çünki, çün-kim, için, diyü, zirā, ötüri” gibi sözcükler, sebep ve sonuç bildiren bağlama ögeleri olarak kullanılmıştır:

[1] *Emen aydur: Eyü dimişsin. Aruz aydur: Bigler ya siz ne dirsiz? Bigler aydur: Ne diyelüm, **çün** sen Kazana düşmen olduñ biz de düşmenüz didiler* (İOTO 295/2-4).

[2] *Budağ aydur: Bunda laf urup nidersin, **çünki** er dilersin varup babañı kırtarsaña ne, on altı yıldır tutsağdur didi* (KKOY 204/8)

[3] *Kömlegi göriçek bigler ögür ögür ağlaşdılar, zārılıklara girdiler. Bayındır Han aydur: Mere niye ağlarsız biz bunu tanımazuz, adağlusıña aparuñ ol yağış bilür, **zirā** ol dikipdür yine ol tanır didi.* (KPOBB 93/12-94/2)

[4] *Pay Püre Big aydur: Oğlum idüğün andan bileyim, Şırça parmağını Kanatsun, Kanını destmala dürtsün, gözüme süreyin, açılacak olur-ise oğlum Beyrekdür didi. Zirā ağlamağdan gözleri görmez olmuş-idi. (KPOBB 118/9-12)*

[5] *Meger Hanum tekür peşiman oldı. Üç canavar öldürdügi-y-içün bir kızçuğazımı aldı gitti didi (KKOKT 191/13).*

[6] *Dirse Hanuñ Hatunı oğlançuğumun ilk avıdır diyü atdan aygır deveden buğra koyundan koç kırdurdu, kanlu Oğuz biglerin toylayayım didi (DHOBH 23/6-7)*

5. Kelime Bağdaşıklığı

Cümleler arası ilişkilerin zamir, bağlaç veya sıfat gibi her yerde aynı görevi üstlenen, benzer anlamları taşıyan dil birimleri ile değil de başlı başına bir anlamı olan sözcüklerle sağlanmasıyla oluşan bağdaşıklığa “kelime bağdaşıklığı” adı verilir. Halliday ve Hasan bu bağdaşıklık için “*lexical cohesion*” terimini kullanmış buna bağlı olarak da ülkemizdeki metin dil bilimi çalışmalarında bu konu “*sözlüksel bağdaşıklık*” başlığı altında incelenmiştir. Ancak metin oluşumunda ve anlamlandırılmasında kelimenin sözlükteki anlamı değil de metindeki anlamı önemlidir. Bu nedenle biz bu bağdaşıklık türü için Coşkun 2005’te kullanılan “*kelime bağdaşıklığı*” terimini kullanacağız. Halliday ve Hasan, kelime bağdaşıklığını “tekrar (*reiteration*)” ve “aynı kavram alanından kelime kullanma (*collocation*)” olmak üzere iki başlığa ayırmıştır. Bu başlıkları ise kendi içinde şu alt başlıklara ayırmıştır (Halliday ve Hasan 1976, 279-286).

5.1. Tekrar

Dil, belli bir amacı olmayan tekrarı sevmez ve eksilteli anlatımı tercih eder. Ancak anlatım sırasında vurgu, açıklama, pekiştirme, belirtme gibi özel amaçlarla bazı kelime veya kelime grupları tekrar edilebilir. Bir sözcüğün ya da sözcük öbeğinin, bir cümlenin, bir dizinin yinelenmesi, söylenen şeylerin, dinleyenin/okuyanın belleğinde daha kolay kalmasını sağlamakta, onları etkilemektedir (Aksan 2000, 115)

Cümleleri birbirine bağlayarak metne bütünlük kazandıran unsurlardan biri de “*yapı yenilemeleri*”dir. Yapı yenilemesi (paralelizm), metinde yapıcı eş olan birimlerin sıralanmasıdır. Alıcı, yapı yenilemesinin metne kazandırdığı ahenk sayesinde sıralan bu yapıları birbirine bağlar. Ayrıca bu yapılar alıcı için daha kalıcı hâle gelir. Paralel cümlelerin birbiri ardı sıra gelişiminin yarattığı ritim, ton, dile özel ve heyecanlı bir ahenk katar (Üstünova 1998).

Her edebi metinde olduğu gibi Dede Korkut Hikâyelerinde değişik unsurların tekrarına yer verilmiştir. İncelediğimiz metnin özellikle manzum bölümlerinde, kelimelerin, kelime gruplarının ve bazı yapıların tekrar edildiği görülmektedir. Dil, yapısı gereği amacı olmayan her sözcüğü, unsuru eksiltme yoluna gider ve iletiyi en az çaba ile verme yolunu seçer. Metin içinde yerinde yapılan tekrarlar, metni her yönden güçlü kılar. İncelediğimiz metnin manzum bölümlerinde genellikle hem kelimenin hem kelime gruplarının hem de paralel yapıların tekrar edildiğini, bu üç tür tekrarın iç içe girerek metne edebî bir bütünlük kazandırdığını gördük. Tekrarlar aracılığıyla ahengin oluşturulduğu ve kalıcılık sağlandığı bazı örnekler şunlardır:

[1] *Akar seniñ şularuñ Kazılık Tağı*
Akar iken akmaz olsun
Bitir seniñ otlaruñ Kazılık Tağı
Bitir iken bitmez olsun
Kaçar seniñ geyiklerüñ Kazılık Tağı
Kaçar iken kaçmaz olsun taş dönsün (DHOBH: 27/8-11)

[2] *Mere Şekli Melik*
Dünlügi altın ban ivlerümi getirüp durursın
Saña kölge olsun
Ağır hazinem bol kakçam getirüp durursın
Saña harçlık olsun
Kırk ince billü kız-ile Burla Hatunı getirüp durursın
Saña yesir olsun
Kırk yigid-ilen oğlum Uruzı getirüp durursın
Kuluñ olsun
Tavla tavla şahbaz atlarum getirüp durursın
Saña binit olsun
Kaçar kaçar develerüm getirüp durursın
Saña yüklet olsun (SKEY 57/10 – 58/3)

[3] *Karşu yatan kara tağum gerek-ise*
Söyle gelsün 'Azrâ ilüñ yaylası olsun
Şovuk şovuk biñarlarum gerek-ise
Aña içit olsun
Tavla tavla şahbaz atlarum gerek-ise
Aña binit olsun
Katar katar develerüm gerek-ise
Aña yüklet olsun
Ağayıl da ağça koyunum gerek-ise
Kara mudbağ altında anuñ şoleni olsun
Altun gümüş pul gerek ise

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

Aña ħarclıķ olsun (DKODD 163/7 – 13)

[4] *Altundağı alaca atuñ ne ögersin
Ala başlu kiçimçe gelmez maña
Başuñdağı ħıġılġanı ne ögersin mere kâfir
Başumdağı borkümçe gelmez maña
Altmış ħutam gönderüñi ne ögersin murdar kâfir
Kızılçuk degenegümçe gelmez maña
Bilügüñde toķsan oķuñ ne ögersin mere kâfir
Ala ħollu şapanumça gelmez maña (SKEY 41/1-6)*

[5] *Ķarşu yatan ħara tağı şorar olsam yaylaķ kimüñ
Şovuķ şovuķsularını şorar olsam içit kimüñ
Tavla tavla şahbaz atları şorar olsam binit kimüñ
Ķatar Ķatar develeri şorar olsam yüklet kimüñ
Aġayıl da aġça koyun şorar olsam şölen kimüñ
Ķaralu göklü otağı şorar olsam kölge kimüñ (KPOBB 103/1-4)*

[6] *Ķarġu cı da oynadanlar vardır geldi
Altun cı da oynadana yâ Rab noldı
Ķara ħoç ata binenler vardı geldi
Bidevi atlu bir oġula yâ Rab noldı
Nöker geldi nayib geldi
Yaluñuz bir oġula yâ Rab noldı (KBOUB 137/9-12).*

[7] *Ķaytabanuñ mayasını yüklü ħodum
Ner-midür maya-mıdur anı bilsem
Ķara ilüm ħoyunını yüklü ħodum
Ķoç-mıdur ħoyun-mıdur anı bilsem
Ala gözli görklü ħalalum yüklü ħodum
İrkek-midür ħız-mıdur anı bilsem (KKOY 211/6-11).*

Dilin doğası gereği gereksiz tekrarların hoş karşılanmadığını daha önce belirtmiştik. Metin üretici tekrarları bilinçli yapar, bu nedenle her tekrarda mutlaka bir amaç vardır. Metnimizin mensur bölümlerinde olaylar aktarılırken olayın içinde bulunan kahramanların isimleri, cinsiyetler (oġlan, kız vb.) ve türler (buġa, aslan, deve vb.) bazı durumlarda tekrar edilmiştir. Bu tür tekrarların öncelikli amacı, olayı alıcıya daha açık aktarma endişesidir. Özellikle sözlü anlatım sırasında hangi hareketin kim tarafından yapıldığı alıcı tarafından karıştırılabilir. Üretici, bu karışıklığı engellemek için aktarım sırasında sık sık özne tekrarı yapmıştır. Bunun yanında metnimizde bazı kelime ve kelime gruplarının özellikle vurgulanmak istendiği için eksilti, zamir kullanma, sıralı cümle oluşturma vb. yollara başvurulmayarak doğrudan tekrar edildiğini gördük. Bu tekrarların en dikkat çekici olanlarını aşağıda sıralıyoruz:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

[1] *Gitdükte yirüñ otlaqların geyik bilür. Gögez yirler çemenlerin kulan bilür. Ayru ayru yollar izin deve bilür. Yidi dere koqluların dilkü bilür. Dün-ile kavran köçdügin turğay bilür. Oğul kimden olduğın ana bilür. Erüñ ağırın yiynisin at bilür. Ağır yükler zaħmetin katır bilür. Ne yirde sızı var-ise çeken bilür. Ğafil başuñ ağrısın beyni bilür.* (G 5/2-7)

[2] *Buğa daħı oğlana sürdi geldi. Diledi ki oğlanı helāk kılay-idi. Oğlan yumruğı-y-ile buğanuñ alnına kıya ğıtup çaldı, buğa götin götin gitdi. Buğa oğlana sürdi girü geldi. Oğlan yine buğanuñ alnına yumruğı-y-ile kıtı urdı. Oğlan bu kıtla buğanun alnına yumruğını ğayadı, sürdi meydanuñ başına çıkardı. Buğa-y-ile oğlan bir ğamle çekişdiler ...* (DHOBH 16/7-12).

[3] *Bilir-misin kıarındaşum Kıara Göne düşümde ne görindi, kıara kıayğulu vākıca gördüm, yumruğumda ğalbınan şāhin benüm kıuşumı ölüir gördüm, gökden ıldırım ağ-ban ivüm üzerine şakır gördüm, düm kıara pusarığ ordumuñ üzerine tökilür gördüm, kıuduz kıurtlar ivümi dalar gördüm, kıara deve eñsemenden kavrar gördüm, kıarğı gibi bileğümde on parmağumı kıadan gördüm, niçe kim bu düşüi gördüm, şundan berü ğaklum uşşum dire bilmen, ğanum kıardaş menüm bu düşümü yorgül maña didi.* (SKEY 42/13 – 43/7)

5.1. Aynı Çağrışım Alanından Kelime Kullanma

Aralarında değışik yönlerden ilişki bulunan sözcük veya sözcük gruplarının bir arada kullanılması da metin bağdaşıklığını oluşturmaya yardımcı olur. Halliday ve Hasan'ın "collocation" şeklinde adlandırdığı bu olay, Türkçedeki metin dil bilimi çalışmalarına aktarılırken "eşdizimlilik" (Taşığızel 2004, Özyıldırım 1999) olarak aktarılmıştır. Bazı çalışmalarda ise "eşdizimlilik" terimi ile birlikte "aynı kavram alanından kelime kullanma" ifadesi de kullanılmıştır (Coşkun 2005, Karataş 2008, Başusta 2009). Aksan, anlamca birbirine yakın kelimeleri "aynı kavram alanından kelime" olarak (Aksan 1971); "ameliyat" denilince "doktor, hasta, ameliyat masası, narkoz, neşter, ameliyta arabası" gibi kelimelerin akla gelmesini ise "çağrışım alanı" olarak nitelendirir (Aksan 2003, 194). Biz, Aksan'ın bu değıerlendirmelerinden yola çıkarak Halliday ve Hasan'ın "collocation" olarak adlandırdığı ilişkiyi "aynı çağrışım alanından sözcük kullanma" olarak adlandıracağız.

Karşıt kelimeler birbirini çağrıştırır ve aynı çağrışım alanı içinde yer alır. Ancak karşıtlık ilişkisi ile metin bağdaşıklığının

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010

sağlanması için karşıt anlamı bulunan herhangi bir sözcüğün metinde kullanılması yetmez. Karşıt anlamlı iki sözcük aynı anlam birimi içinde ve aynı iletinin verilmesi için kullanılırsa bağdaşıklık sağlamış olur. Bir metnin farklı yerlerinden ve birbirinden bağımsız olarak “tembel”, “çalışkan” kelimelerinin geçtiğini düşünelim. Alıcı “tembel” kelimesini görünce zihninde çağrışacak kelimelerden birisi de “çalışkan”dır, bu çağrışım metindeki iletiyi anlamak için kullanılmayacak bir sonraki cümlede unutulacaktır. Ancak bu iki kelime “*Bizim çalışkan kişilere ihtiyacımız var ama ne yazık ki hep tembelleri vermişler ekibimize.*” şeklinde bir yapı oluşturduğunda aynı anlam birimindeki iletinin verilmesine yardımcı olacaktır. Alıcı “çalışkan” kelimesi ile ilk karşılaştığında “tembel” kelimesi de zihninde çağrışacak daha sonra bu kelime de yüzey yapıya çıkacağı için çağrışım ilişkisi iki yargı arasındaki anlam ilişkisine dönüşecektir. İncelediğimiz metinde tespit ettiğimiz bazı karşıt ilişkili yapıları aşağıda sıraladık.

[1] *Yidi kız kardaşı ağ çıkardılar **kara** tonlar geydiler* (KPOBB 91/12)

[2] *Ezelden yazılmasa **kul** başına **ka**za gelmez, ecel va‘de irmeyince kimse ölmez. **Ölen adam dirilmez, çıkan can girü gelmez*** (G 2/12-3/1).

[3] *Beyrek diri olsa on altı yıldan berü gelür-idi, bir yigit olsa **dirisi** haberin getirse çırgap “**çuha**” altun a**çça** virür-idüm, **ölüsi** haberin getürene **kız kardaşum** virür-idüm didi* (KPOBB 93/3-5)

[4] *Kañlı Koca aydur: Oğul **şaba** varup öylen gelmek olmaz, öylen varup **aşam** gelmez olmaz* (KKOKT 172/4-5) [12] *Yalançı “oğlu” Yalta**çu**k **ki**çi düğünün eyledi, **ulu** düğünine va‘de **kodı*** (KPOBB 94/9)

[5] *Mere ‘Azrā ‘il, men seni **giñ** yirde ister-idüm, **tur** yirde eyü elüme girdüñ ola-mı didi* (DKODD 159/2-3)

Eş ve yakın anlamlı kelimeler de birbirini çağrıştırdığı için aynı çağrışım alanı içinde kabul edilebilirler. İncelediğimiz metinde eş ve yakın anlamlı sözcükler kullanılarak bağdaşıklık sağlanan bazı durumlar şunlardır:

[6] *Ozan ivüñ **ta**yağı oldur **ki** yazıdan yabandan ive bir **konuk** gelse, er adam ivde olmasa ol **anı yidürür içürür ağırlar ‘azizler** gönderür* (G 7/8-9).

[7] *Çoban böyle diğec Kazan āh itdi, ʿaqlı başından gitdi, dünya ʿālem gözine karangu oldı, aydur: Ağzuñ **kurısun** çoban, “dilüñ” çürisün çoban* (SKEY 48/3-5).

[8] *Pay Püre Big aydur: Han Kazan niçe ağlamayayın, niçe buzlamayayın, oğulda ortacım yok, kartaşda kaderüm yok* (KPOBB 68/1)

Sonuç

İncelememiz neticesinde elde ettiğimiz en genel sonuçları şu şekilde sıralamak mümkündür.

1. Dede Korkut Hikâyeleri'ne bağdaşıklık kazandıran en önemli unsurlardan biri “gönderim”dir. Sözlü anlatım sırasında dil tasarrufunun ve dili etkili kullanmanın önemi büyüktür. Sürekli aynı şeylerin tekrar edilmesi hem anlatan hem de dinleyen için olumsuz bir durumdur. İncelediğimiz metinde bu nedenle gönderime çok sık başvurulmuş, bu şekilde gönderim yapılan unsurun metin içinde sık sık tekrar edilmesinin önüne geçilmiştir. Art gönderim unsuru olarak en fazla kullanılan sözcükler, şahız zamirleri ve işaret zamirleridir. Soru zamirlerinin ve “niçe” soru zarfının ön gönderim unsuru olarak kullanılması, dikkat çekici bir özelliktir.

2. Metinde bağdaşıklık sağlayan unsurlardan biri de değıştirimdir. Bilindiğı gibi, Dede Korkut Kitabı'nda yer alan hikâyeler, sözlü gelenek içinde yayılıp gelişmiş ve daha sonra yazıya geçirilmiştir. Hikâye anlatıcısı, özellikle kahramanların konuşma ve davranışlarını tekrarlamının gerektiğı durumlarda “öyle, eyle, böyle, şöyle” sözcüklerini kullanarak “cümleye dayalı değıştirim” yapmıştır.

3. Bir diğec bağdaşıklık unsuru ise eksiltili yapılarıdır. Eksiltinin ortaya çıkmasındaki asıl sebep az söz ile daha çok şey anlatma gayretine bağılı olan “az çaba kuralı” ve tekrara düşmek endişesidir. Dil ekonomisine en fazla ihtiyaç duyulan anlatım, sözlü anlatımdır. Sözlü anlatımla nesilden nesle aktarılan Dede Korkut'ta da eksiltili yapılarla çok sık karşılaşılmaktadır. En sık görülen eksilti türü ise özne eksiltisidir.

4. Metin bağdaşıklıkını sağlayan unsurlarda biri de cümlelerin ve yargıların düzgün bir şekilde bağlanmalarıdır. İncelediğimiz metinde edatlar ve bağlaçlar, cümleler, yargılar ve paragraflar arasında değışik anlam ilişkisi kurarak bağlama ögesi görevinde kullanılmıştır. Metnimizde tespit ettiğimiz başlıca bağlama ögeleri ve bu ögelerin metne kattığı anlamlar şöyledir: Ekleyici bağlama ögeleri (*ve, hem, dağı, da/de, ne...ne*), ayırıcı bağlama ögeleri (*gerek...gerek, ya, ya...ya, yoğsa*), karşıtlık bildiren bağlama ögeleri (*amma, veli*), zaman

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

bildiren bağlama ögeleri (*evvel, soñra, pes, bu maħalda*), koşul bildiren bağlama ögeleri (*eger*), olasılık bildiren bağlama ögeleri (*belki, bolayki, ola kim*), açıklama bildiren bağlama ögeleri (*pes, kim, ki, meger*), sebep-sonuç bildiren bağlama ögeleri (*çün, çünki, çün-kim, zİrā, ötüri, içün, diyü*).

5. Metindeki bağdaşıklık ölçütlerinden bir diğeri, kelime bağdaşıklığıdır. Dede Korkut, kelime bağdaşıklığı bakımından da sağlam bir görüntü arz etmektedir. Kelime bağdaşıklığı ile oluşan bir unsur olan “tekrarlar”, incelediğimiz metinde çok kullanılıştır. Metnimizin özellikle manzum bölümlerinde, kelimelerin, kelime gruplarının ve bazı yapıların tekrar edildiği görülmektedir. Bu tekrarlar hem manzum bölümlere şiirsel bir hava katmış hem de verilmek istenilen anlamı pekiştirmiştir. Eksilti yapılması gereken birçok durumda eksiltiye başvurulmamış, söz konusu sözcükler yüzey yapıya çıkarılarak bilinçli ve sistemli bir tekrar yapılmıştır. Bu tekrarlar, metin içinde ahenk, pekiştirme gibi görevleri getirdiğinden metin estetiğini de bozmamaktadır. Manzum bölümlerdeki tekrarlar, anlam, ses ve gramer bakımından birbirini tamamlamış yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yapılar, her biri müstakil bir eser olan on iki hikâyeyi genel bir çatı altında toplamamıza yardımcı olmaktadır.

Mensur bölümlerdeki tekrarlar ise olayı alıcı için daha anlaşılır hale getirmek amacıyla yapılmıştır. Özellikle sözlü anlatım sırasında hangi hareketin kim tarafından yapıldığı alıcı tarafından karıştırılabilir. Üretici, bu karışıklığı engellemek için aktarım sırasında sık sık özne tekrarı yapmıştır. Bunun yanında metnimizde bazı kelime ve kelime gruplarının özellikle vurgulanmak istendiği için eksilti, zamir kullanma, sıralı cümle oluşturma vb. yollara başvurulmayarak doğrudan tekrar edilmiştir.

6. İncelediğimiz metinde kelime bağdaşıklığı sağlayan başka bir unsur da bir birini çağrıştıracak sözcük gruplarıdır. Bu sözcük grupları, aynı anlam birimi içinde kullanılarak çağrışım ilişkisi sayesinde bağdaşıklık oluşturmuşlardır. Neredeyse her hikâyede, hayvanlar, sosyal yapı, din, savaş alanına giren sözcükler bir arada kullanılmıştır. Bu kullanım, söz konusu birimi meydana getiren cümleleri birbirine bağlamaktadır. Aynı zamanda on iki farklı hikâyeyi birbirine bağlayan genel çatının bir parçası olmaktadır.

7. Bu çıkarımlar ve ilgili bölümlerde yer verdiğimiz örnek kullanımlar göstermektedir ki belli bir yazarı olmamasına, uzun yıllar ağızdan ağza aktarılarak değişmesine rağmen Dede Korkut Hikâyeleri, bağdaşıklık bakımından usta bir yazarın elinden çıkmış gibi sağlam bir metindir.

Kısaltmalar

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

- DHOBH: Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu
SKEY : Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Boy
KPOBB: Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek Boyu
KBOUB: Kazan Bey'in Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy
DKODD: Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu
KKOKT: Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu
KKOY : Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu
BTÖ : Basat'ın Tepegözü Öldürdüğü Boy
BOE : Begil Oğlu Emren'in Boyu
UKOS : Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu
SKTO : Salur Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Çıkardığı Boy
İOTO : İç Oğuz'a Taş Oğuz'un Asi Olup Beyrek'in Öldüğü Boy

KAYNAKLAR

- AKÇATAŞ Ahmet, **Dokuzuncu Hariciye Koşuşu Romanı Üzerine Bir Metin Dil Bilim İncelemesi**, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Denizli 2001
- AKSAN Doğan, “Kavram Alanı – Kelime Ailesi İlişkileri ve Türk Yazı Dilinin Eskiliği Üzerine” **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten** (1971) s.253-262.
- AKSAN Doğan, **En Eski Türkçe'nin İzlerinde**, Simurg Yayınları, İstanbul 2000
- AKSAN Doğan, **Her Yönüyle Dil -Ana Çizgileriyle Dilbilim-**, TDK Yayınları, Ankara 2003
- ALTUNKAYA Fuat, **Cohesion in Turkish: A Survey of Cohesive Devices in Prose Literature**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1987
- BALCI Hülya Aşkın “Metindilbilim Açısından Bir Çözümleme” **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 21, (2006) s.191-204.
- BAHTİYAROĞLU Alper, **Ahmet Mithat Efendi'nin Tiyatrolarında Metindilbilimsel Görünümler**, Kafkas

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

- Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kars 2006
- BAŞUSTA Kasım Caner, **Okuma Eğitiminde Metin Dilbilimin Kullanımı**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2009
- COŞKUN Eyyüp, **İlköğretim Öğrencilerinin Öyküleyici Anlatımlarında Bağdaşıklık, Tutarlılık ve Metin Elementleri**, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2005
- ÇELTEK Aytaç, **Türkçede Boş Artgönderimin Söylem-Edimbilimsel İşlevleri**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2008
- De BEAUGRANDE Robert Alain ve DRESSLER Wolfgang Ulrich, **Introduction to Text Linguistic**, Longman Group Company, New York 1981
- GÜNAY Doğan, **Metin Bilgisi**, Multilingual Yayınları, İstanbul 2003
- DEMİR Tazegül, **Peyami Safa'nın "Yalnız" Adlı Romanının Metindilbilimsel Çözümlemesi**, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kars 2006
- ELYILDIRIM Selma, "Ömer Seyfettin Öykülerinde Artgönderim Kullanımı" **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı 36, (2008) s.121-146,
- HALLIDAY M.A.K. ve RUQAİYA Hasan, **Cohesion in English**, Longman Group UK Limited, Londra 1976
- KARATAŞ Yusuf, **Metin İncelemesinde Söylembilim Yöntemi "Binbir Gece Masalları Üzerine Bir Uygulama"** Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2008
- KORKMAZ Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara 2003
- KÜLEBİ Oya, "Türkçe'de Eksilti Tümceleri", **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 7, Sayı 1-2, (1990) s.117-137.
- ÖZYILDIRIM Işıl; "Türk Yasa Dili", **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 16, Sayı 1 (1999) s.89-114.
- PARLAK Hatice, **Kutadgu Bilig'in Metindilbilimsel Yapısı**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2009

-
- TAŞIGÜZEL Selver, “İlköğretim Türkçe Ders Kitaplarında Öğretici Nitelikli Metinlerdeki Eşdizimsel Örüntülerin Görünümü”, **Dil Dergisi**, Sayı 125 (2004) s.72-87.
- TURAN Ümit Deniz, “Metin İşaret Adılları: Bu, Şu ve Metin Yapısı”, **XI. Dilbilim Kurultayı Bildirileri**, 22-23 Mayıs 1997, ODTÜ, s.201-212
- UZUN Leyla Subaşı, **Orhon Yazıtlarının Metindilbilimsel Yapısı**, Simurg Yayınları, Ankara1995
- ÜSTÜNOVA Kerime, “Eksilti ya da Sıfır Tekrar”, **Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1 (1999) s.93-105
- ÜSTÜNOVA Kerime, **Dede Korkut Destanları ve Cümleden Büyük Birlikler**, Alfa Yayınevi, İstanbul 1998